

İSLÂM HUKUKU'NDA DEVLET BAŞKANLIĞI

Dr. Hüseyin ÇELİKER*

GİRİŞ

İslâm tarihini incelediğimizde, İslâm devlet başkanına ve onun temsil ettiği makama emirlik, meliklik ve halifelik gibi değişik unvanlar verildiğini görmekteyiz. Bu gibi unvanlar, nübüvvet ve risaletin yanında hiçbir mana ifade etmediğinden, İslâm devletinin ilk başkanı olan Hz. Peygamber hiçbir zaman bu gibi unvanlarla anılmamıştır. Daha ziyade Hz. Peygamber'den sonra İslâm devletinin başına getirilen Hz. Ebu Bekir'e halifetü rasulillah, daha sonrakilere de imam, emiru'l-mü'minin ve halife denilmiştir. Konuyla ilgilenen İslâm hukukçuları ve kelâmcıları, bu meseleyi eserlerinde "**imamet**" ve "**hilâfet**" başlıkları altında ele almışlardır¹.

İslâm Hukuku'nda devlet başkanlığı, aynı anlamda kullanılan ve bir görevin adı olan "**imamet-i uzmâ**", "**halifelik**" ve "**mü'minlerin emirliği**"(emiru'l-müminin) tabirleriyle ifade edilmiştir. Bu sıfatlarla anılan kişi, kendisinde yüksek hükümet (yürütme) organı niteliği ve yetkisine sahip bulunmaktadır.

Hadis kaynaklarında "**hilâfet**" kelimesiyle birlikte "**halife**", "**imam**", "**emir**" kelimelerinin de yer aldığı ve bunlarla, ileride oluşacak terim anlamına da zemin hazırlayabilecek şekilde "*devlet başkanı, yönetici, lider*" gibi anlamların kastedildiği görülür².

İslâm hukukçuları halifeye; "*Allah'ın halifesi*" veya "*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*" denilmesini genelde doğru bulmayıp, onun "*Peygamber'in halifesi, imam, mü'minlerin emiri*" gibi vasıflarla anılmasının daha uygun olacağını belirtirler³.

A. DEVLET BAŞKANININ TANIMI

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İslâm Hukuku'nda devlet başkanlığı, "**halifelik**", "**imamet-i uzmâ**" ve "**mü'minlerin emirliği**" (emiru'l-müminin)

---

* TC Deventer Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi.

¹ Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (v.450/1058), *el-Ahkamu's-sultaniyye*, Beyrut-1990, s.29; er-Rayyıs, Muhammed Ziyaeddin, *en-Nazariyyetü's-Siyasiyyetü'l-İslâmiyye*, Kahire-1979, s.121; Reşid Rıza, Muhammed, *el-Hilafe ve'l-İmametü'l-Uzma*, Mısır-1341, s.10.

² Avcı, Casim, "*Hilâfet*" md., *DİA*, İstanbul-1998, c.XVII, s.539,

³ Avcı, "*Hilâfet*" md., age., c.XVII, s.540,

tabirleriyle ifade edilmiştir⁴. Bu isimlerin her birinin tarihi birer geçmişi vardır. Şimdi bu unvanların ihtiva ettiği manaları ve ortaya çıkış şekillerini kısaca izah edeceğiz.

1. Halife (Hilâfet) Kavramı

Devlet başkanına verilen unvanlardan en çok kullanılanı *hilâfettir*⁵. Hilâfet **lügatte**; birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek gibi anlamlara gelmektedir⁶. **Halife** de (çoğulu “*hulefa, halâif*”); bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse demektir ve devlet başkanı için kullanılır⁷.

Hilâfet, terim olarak İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder. Bu kelime, devlet başkanını ifade etmesi için kullanılmaya Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlanmıştır ve ilk olarak bu unvanla isimlendirilen Hz. Ebu Bekir olmuştur⁸.

Devlet başkanının **halife** ve **imam** olarak isimlendirilmesinin gerekçeleri konusunda hukukçular farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunlardan Maverdi (v.450/1058), imamet, dini korumak ve dünya siyaseti (yönetimi) hususlarında peygamberliğin halifelik makamını ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir, şeklinde bir ifadede bulunmuştur⁹.

İbn Haldun (v.808/1406), “Devlet başkanının halife olarak isimlendirilmesi, ümmet içinde peygamber makamına geçmesinden dolayıdır” demektedir¹⁰. İbn Haldun imamet makamının görevlerini sınırlandırırken; “Halifelik umumiyetle Ahiret fayda ve menfaatleri göz önünde bulundurulur Şeriat ile iş görmeye sevk eder. Şâri'e göre dünya iş ve amellerinin hepsi de (sonucu bakımından) Ahiret'e râcidir. Halifelik ise,

⁴ en-Nevevi, Yahya b. Şerefüddin (v.676/1290), *Ravdatü't-tâlibin ve umdetü'l-müftin*, Beyrut-1991, c.X, s.49; eş-Şirbini, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed (v.977/1570), *Muğni'l-muhtac ilâ ma'rifi meâni elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Mısır- 1958, c.IV, s.132.

⁵ Kutluay, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*, Konya-1968, s.27,

⁶ el-Cevheri, İsmail b. Hammad (v.393/1002), *es-Sıhah Tacü'l-lüga ve sıhahü'l-Arabiyye*, Beyrut-1984, c.IV, s.1356; İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (v.711/1312), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, (t.y.), “h.l.f” md., c.IX, s.83.

⁷ İbnü'l-Esir, Mubarek b. Muhammed (v.606/1220), *en-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, (Nşr. Muhammed b. et-Tenuhi-Tahir Ahmed ez-Zâvi), “h.l.f” md., Kahire-1383/1963; İbn Mahzur, age., “h.l.f” md., c.IX, s.83.

⁸ er-Rayyis, age., s.112.

⁹ Maverdi, age., s.29.

¹⁰ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (v.808/1406), *Mukaddime*, (Trc. Zakir Kadiri Ugan), I-III, İstanbul-1989, c.I, s.482; en-Neccar, Abdulvahhab, *el-Hülaful-r-raşidün*, Kahire, (t.y.), s.4.

dini korumak ve dünya siyasetini dine uygun olarak idare etmek hususunda şeriat sahibine naiplik etmek demektir"¹¹ şeklinde tanımlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de **hilâfet** kelimesi yer almadığı gibi **halife** de zikredilen terim anlamıyla geçmez. Ancak "*halife, halâif ve hulefâ*" kelimeleri kullanılarak, insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu sıkça tekrarlanır¹². Bazı âyetlerde halifenin sözlük anlamı çerçevesinde, fakat ileride oluşacak terim anlamıyla da ilgi kurulabilecek şekilde, bir kısım kavimlerin kendilerinden öncekilerin yerine getirilip yer yüzünde söz sahibi kılındığına işaret edilir¹³. Bu âyetlerin anlatımından insanın; hak ve adleti gerçekleştirmek, yararlı ve iyi işler yapmak üzere ağır bir sorumluluk yüklenerek, bir bakıma Allah'ın güvenine de mazhar olarak yer yüzüne gönderildiği anlaşılmaktadır. İnsanın yeryüzünde en şerefli varlık sayılması da bununla ilgilidir.

Bu yönüyle halifelik, sadece toplumsal ilişkileri düzenlemeyi hedef alan, dine ve fazilete kimi zaman ters düşse dahi, toplumun mevcut durumunu ve isteklerini onaylayan ve beşer tarafından konulmuş kanunlara göre işleri yürüten çağdaş rejim ve yönetimlerden esaslı bir farklılık arz etmektedir.

Müslüman toplumlarda devlet başkanlığına hilâfet denmesi, halifenin risalet görevi hariç, Hz. Peygamber'in yerine geçerek onun dünyevi otoritesini temsil etmesi, yeryüzünde dinin hükümlerini uygulamak, dünya işlerini düzene sokmak üzere Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyetini veya bütün müminlere ait olan hilâfet ve yetkiyi temsil etmesi gibi sebeplerle açıklanır. Dolayısıyla bu makamdaki kişiye "**Halifetü Rasûlillah**" da denmiştir¹⁴. İlk dönemlerden itibaren halifenin "*halifetüllah*" tabiriyle anılması temayüllerine rastlanılırsa da bunun yaygın bir kullanım olduğu iddiasını ihtiyatla karşılamak gerekir. Kaynaklarda, Hz. Ebu Bekir'in kendisine Allah'ın halifesi diye hitap eden bir kişiye tepki göstererek; Allah'ın değil, Rasûlullah'ın halifesi olduğunu ve buna da rıza gösterdiğini söylediği¹⁵, Hz. Ömer ile Ömer b. Abdulaziz'in

¹¹ İbn Haldun, age., c.I, s.481.

¹² Bkz. el-Bakara, 2/30; el-En'am, 6/165; Yunus, 10/73; en-Neml, 27/62; el-Fâtır, 35/39; Sâ'd, 38/26.

¹³ Bkz. el-Araf, 7/69; Yunus, 10/14.

¹⁴ İbn Sa'd, Muhammed (v.230/844), *et-Tabakatü'l-kübra*, Beyrut, (t.y.), c.III, s.183 ve 281.

¹⁵ İbn Sa'd, age., c.III, s.183; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed (v.241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul-1981, c.I, s.11; er-Rayyis, age., s.112; el-Hatib, Abdülkerim, *el-Hilafetü ve'l-İmametü Diyaneten ve Siyaseten*, Beyrut-1975, s.340.

de aynı şekilde kendilerine "halifetullah" denilmesine karşı çıktıkları kaydedilmektedir¹⁶.

Buraya kadar zikredilen bilgileri birlikte değerlendirdiğimizde, genel olarak hilafeti; "dini ilimleri ihya etmek, canlandırmak, İslâm'ın rükünlerini uygulamak, cihadı yerine getirmek, buna bağlı olarak orduları düzenlemek, askerlerin maaş ve harcamalarını tayin ve tespit etmek, fey (ganimet)ten haklarını vermek, yargıyı yürütmek, hadleri uygulamak, zulümleri ortadan kaldırmak, iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak suretiyle Hz. Peygamber'e vekâleten dini uygulamak için gerekli olan genel başkanlıktır", şeklinde anlamak ve tanımlamak mümkündür denilebilir.

2. Emiru'l-Mü'minin

Devlet başkanlığı müessesesi için kullanılan ikinci unvan da emiru'l-mü'minin'dir. Bu sıfat ilk defa Hicretin 17. ayında Hz. Peygamber tarafından Kureyş kervanını basmak için Batn-ı Nahle'ye gönderilen seriyyenin kumandanı Abdullah b. Cahş'a verilmekle birlikte¹⁷, daha sonraları Dört Halife döneminden itibaren, sadece halifelere verilen bir unvan haline gelmiştir. Emiru'l-müminin sıfatıyla anılan ilk halifenin Hz. Ömer olduğu konusunda tarihçiler arasında ittifak bulunmaktadır¹⁸.

İslâm devlet başkanı olarak Hz. Ebu Bekir "halifetü Rasülillah" unvanıyla anılmış ve bu durum vefatına kadar bu şekilde devam etmişti. Ondan sonra hilâfet makamına gelen Hz. Ömer'e de; "Halifetü Halifeti Rasülillah" denilmeye başlandı. Ancak sahabiler, ileride İslâm devletinin başına geçecek çok sayıda halifenin olacağı ve pratikte kullanımının da zor olacağı gerekçesiyle "Halifetü Halifeti Rasülillah" tabirinden vazgeçip "emiru'l-müminin" unvanını kullanmayı daha uygun buldular¹⁹.

Hz. Peygamberin halifesi olması itibarıyla halifelik sıfatı, İslâm devletin başında bulunan en büyük bir otorite sahibi olan kişi için dinî bir yapıyı gösteriyorsa da, ikinci yani "emiru'l-müminin" unvanı, dünyevi anlamı daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Çünkü bunun anlamı, müminlerin devletin başında olan kişiyi güç ve kuvvet sahibi olarak görmeleridir. Devlet başkanı da bu güç ve kuvveti gerektiği şekilde kullanan ve tasarruf eden kişi konumundadır.

¹⁶ Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (v.310/922), *Tarihu't-Taberi*, (Tarihu'l-Rusûli ve'l-Mülûk), Mısır (t.y.), c.IV, s.209; Kalkaşandi, Ahmed b. Ali (v.821/1418), *Subhu'l-â'sâ fi sinâati'l-inşâ*, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin), I-XV, Beyrut, (t.y.), c.V, s.445.

¹⁷ Fayda, Mustafa, "Emiru'l-Mü'minin" md., *DİA.*, İstanbul-1995, c.II, s.156.

¹⁸ el-Hatib, age., s.242; er-Rayyis, age., s.117; Salih, Suphi, *en-Nuzumü'l-İslamiyye Neş'etüha veTatavvuruha*, Beyrut-1990, s.260.

¹⁹ er-Rayyis, age., s.117; İbn Haldun, age., c.I, s.578; Salih Suphi, age., s.260.

3. İmamet (İmamet-i Uzma)

Devlet başkanlığı için kullanılan tabirlerden bir diğeri de imametir²⁰. Devlet başkanına, Hz. Peygamber'in vekili olarak onun adına toplumu yönettiği için **"halife"**, önder ve lider olması sebebiyle de **"imam"** denilmektedir.

İmam **lügatte**, kastetmek, öne geçmek, örnek ve kendisine uyulan kişi manalarına gelmektedir²¹. **"Emme"** fiilin masdarıdır. Nitekim Araplar: **"Emmehüm ve Emme bihim"** yani **"onların önüne geçti"** derler. İmamet öne geçmedir. İmam; başkan veya diğer insanlardan kendisine uyulan kişi demektir²².

İbn Manzur (v.711/1312); "imam, ister sapık, ister istikamette olsun, toplumun kendisine uyduğu herkeştir. Çoğulu **"eimme"** dir. Her şeyin imamı, o şeyin idarecisidir, başkanıdır, onun ıslah edenidir. Kur'an-ı Kerim müslümanların imamıdır. Hz. Muhammed imamların imamıdır. Halife halkın imamıdır. Yine imam, halkın namazda iktida edip uyduğu kimsedir" demektedir²³.

İmamet hakkında çeşitli tarifler yapılmış ve farklı lâfızlarla ifade edilmişse de, genelde ortaya konulan manalarda birbirine yakınlık bulunmaktadır. Biz bunlardan bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.

Maverdi (v.450/1058)'ye göre imamet; dini koruma ve dünyayı din ile idare etmekte peygamberliğe vekâlet için konulmuştur²⁴. Cüveyni; "İmamet tam bir önderlik, din ve dünya işlerinde özel ve tüzel herkesle alakası bulunan bir başkanlıktır", demektedir²⁵.

İbn Haldun (v.808/1406) imameti; "uhrevi maslahatlarla ilgili olan dünyevi maslahatlar konusunda şer'î esaslara göre tüm insanları sevk ve idare etmektir. Zira dünya ahvalinin hepsi Şâri katında Ahiret maslahatına yöneliktir. Gerçekte imamet, dini korumada ve dünyayı din ile idare etmede şeriat sahibine vekâlet etmektir" şeklinde tarif etmektedir²⁶ ve İslâm hukuçularınca en çok tercih edilen tarif de budur.

²⁰ er-Rayyıs, age., s.117.

²¹ el-Cevheri, age., c.V, s.1865.

²² Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, (v.817/1414), *el-Kamusu'l-muhit*, Beyrut, (t.y), c.IV, s.78, *Babü'l-lâm, faslu'l-hemze*.

²³ İbn Manzur, age., c.XII, s.22, "emme" md.

²⁴ Maverdi, age., s.29; ed-Demici, Süleyman, *el-İmametü'l-uzma*, (İslâm'da Devlet Başkanlığı), (Trc. İbrahim Cücük), İstanbul-1996, s.39.

²⁵ el-Cüveyni, İmamu'l-Harameyn Ebu'l-Meali (v.478/1085), *Gıyasu'l-ümem fi'l-tiyasiz-zulam*, 1.B., İskenderiyye-1400, s.15; Meheran, Muhammed Beyyumi, *el-İmametü ve Ehlü'l-beyti*, Beyrut-1995, s.29.

²⁶ İbn Haldun, age., c.I, s.479-480.

Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde geçen "imam" kelimesi; bazı yerlerde iyiye ve doğruya çağrışım yaptırıcı anlamlarında kullanılırken, bazı âyetlerde bunun aksini ifade eden bir manada kullanılmıştır²⁷.

İmam kelimesinin, aynı zamanda namazla da yakın bir ilgisi vardır. İmam, cemaata namaz kıldıran kimse demektir. Hz. Peygamber hayatı boyunca zamanındaki sahabilere imamlık yapmış, hastalıklarında ise kendilerine vekâleten bu görevi Hz. Ebu Bekir'in yerine getirmesini istemişlerdir. Daha sonraki halifeler de bizzat müslümanlara namaz kıldırmaya devam etmişlerdir. Bu itibarla, "imam" kelimesi, devlet başkanlığı gibi dünyevi bir otoriteyi temsilden daha ziyade dini manadaki bir önder ve lider anlamında kullanılmaya daha yakındır²⁸.

Diğer yönden "imam" lafzı birçok hadiste de kullanılmıştır. Ancak konumuzu daha fazla detaylandırmamak için biz sadece bu hadislerin kaynaklarını veremeyeceğiz²⁹.

İmamdan kastedilen kişi, müslümanların halifesi ve idarecisidir. Hz. Ömer devrinden itibaren Devlet başkanlarına **halife** denilmesi yerine, *emiru'l-müminin* tabirinin kullanıldığı ve daha sonraları cemaatla kılınan namazlardaki imamlıktan ayırmak için devlet başkanlığına **imamet-i kübrâ**³⁰ veya **imamet-i uzma** denildiği görülür.

Hz. Ali'nin İslâm devletinin başına geçmesinden itibaren "imam", devlet başkanları için kullanılan bir unvan olmuştur. Şii literatürde ise imamet terimi daha yaygın olarak kullanılmıştır³¹. Zira Şia, imameti kendilerine göre imanın rükünlerinden birisi olarak kabul etmekte ve imamet ile hilâfet arasında farklılık bulunduğunu belirtmektedir. Onlar

²⁷ Geniş bilgi için bkz. el-Bakara, 2/124; el-Hıcr, 15/79; el-Furkan, 25/74; Yasin, 36/12.

²⁸ Meheran, age., s.28.

²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Hanbel, age., c.II, s.54, c.III; s.183; Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v.256/870), *el-Câmiu's-sahih*, I-IX, İstanbul, (t.y.), *Ahkam*, 1; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac (v.261/875), *el-Câmiu's-sahih*, (Sahih-u Müslim), I-II, İstanbul, (t.y.), *İmare*, 3; Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani (v.275/888), *es-Sünen*, I-IV, İstanbul-1981, *İmare*, 1; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (v.279/892), *el-Câmiu's-sahih*, I-II, İstanbul, (t.y.), *Cihad*, 7.

³⁰ Bu en büyük imam, yani en büyük liderlik; en büyük emirlik, en büyük yöneticilik manasına kullanılmıştır, (İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sait (v.456/1064), *el-Fisal f i'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal*, I-V, 2. B., Beyrut-1395, c.IV, s.90; Meheran, age., s.28.

³¹ Abdu'l-Cabbar b. Ahmed, *Şerhu'l-usul'i'l-hamse*, (Thk. Abdülkerim Osman), Kahire-1996, s.750-753; Avcı, "Hilafet" md., age., c.XVII, s.539.

imamet lafzının din idaresinde, hilâfet lafzının da devlet idaresinde kullanılmasına itibar etmektedirler³².

İslâm tarihinde, İslâm devletinin başında bulunan kişiler yukarıda zikrettiğimiz isim ve unvanlarla anılmakla birlikte, zamanın icabına göre devlet başkanına daha değişik unvanların da verilebileceği konusunda İslâm hukukçuları arasında ihtilâf bulunmamaktadır. Nitekim İslâm tarihinde ve halen günümüzde devlet başkanları daha farklı unvanlarla anılmaktadır.

B. DEVLET BAŞKANININ LÜZUMU

Devletin kurulması aklın bir gereği, vakıanın bir zorunluluğu, olayların tabiatının öngördüğü bir gerçek olmakla birlikte, Devletin başında, bir başkanın bulunup bulunmayacağı, şayet bulunacaksa bunun dinen hükmünün ne olduğu hususu, İslâm hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur.

Bunlardan Harici Necadat-ı Azeriyye Fırkası³³; müslümanların başında, sürekli bir devlet başkanının bulunmasına ihtiyaç olmadığını³⁴, ihtiyaç olması halinde müslümanların bir araya gelerek problemlerini halledeceklerini belirtip, devlet başkanının gereksiz olduğunu, şayet mutlaka devlet başkanı seçilecekse, onun müslümanlar tarafından seçilmesi ve seçilenin de “*Salih*” bir kişi olması gerektiğini, ileri sürerler³⁵.

Mutezili hukukçulardan bazısı, Devlet başkanı tayin etmenin (yani hükümet kurmanın), şer'an farz olduğunu belirtirlerken; diğer bir kısmı, devlet başkanının her zaman gerekli olmadığını söylerler. Bunlara göre devlet başkanına duyulan ihtiyaç, sosyal olgunlukla ilgili bir husustur. Ümmetin kendiliğinden doğru yolu tutması, içlerinde fasık bulun-

³² Muhammed Hüseyin, *el-İmame*, 2. B., Beyrut, (t.y.), s.19; Ahmed Mahmut Subhi, *Nazariyyetü'l-imame lede's-şiatil-isna aşeriyye*, (m.y), (t.y.), s.24.

³³ *Necdat-ı azeriyye*: Harici fırkalardan olup, Necdet b. Amir el-Hanefi'ye tabi olan gruptur. Bunlar Harici olmayanları kâfir sayıp, çocuklarının kanlarını helal addederler. (eş-Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebû Bekr Ahmed (v.548/1162), *el-Fisal fi'l-milel ve'n-nihâl*, I-III, Beyrut-1975, c.I , s.122 vd.).

³⁴ eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, s.124; Avacıyyi, Galib b. Ali, *el-Havaricü Tarihuhum ve Erauhumu'l- itikadiyyeti ve Mevqifi'l-İslami Minhe*, Mekke-1997, s.397.

³⁵ İbn Hazm, *el-Fisal* c.IV, s.87; et-Teftazani, Sa'duddin Mesud b. Ömer (v.792/1390), *Şerhu'l-makasid*, Beyrut-1989, c.II, s. 276; Mevdudi, Ebu'l-A'lâ (v.1979), *Hilâfet ve Saltanat*, (Çev. Ali Genceli), İstanbul-1972, s.229; Laoust, Henri, *La Politique de Gazali*, Paris-1970, s.234.

maması, adaletin tam olarak tecelli etmesi durumlarında, devlet başkanına ihtiyaç yoktur³⁶.

Ehl-i Sünnet, Mürcie ve Şia, devlet başkanlığının gerekliliğini belirterek, ilâhî hükümlerin devamını, dirlik ve düzenin sağlanmasını devlet başkanının varlığına bağlarlar. Devlet başkanının varlığı, Ehl-i Sünnet ve Mürcie'ye göre halk için; İmamiyye ve Caferiyye'ye göre ise Allah için vacip ve zarûridir³⁷.

İbn Hazm (v.456/1064), bütün Ehl-i Sünnet, Mürcie, Şia ile bütün Hariciler'in, devlet başkanının vacip olduğu hususunda görüş birliği içinde olduklarını, bunların, aralarında Allah'ın hükümlerini uygulayacak ve Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu Şeriat hükümlerine göre kendilerini yönetecek adaletli bir devlet başkanına bağlanmanın farz olduğu üzerinde de ittifak ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca, insanların devlet başkanı tayin etmesinin lâzım olmayıp, sadece aralarında hakka göre muamele etmelerinin yeterli olacağını söyleyen Necedat grubunun bundan istisna olduğunu da ifade eder³⁸.

Maverdî (v.450/1058) ve Şehristânî (v.548/1162) gibi âlimler, dinin korunması ve dünya siyasetinin yürütülmesi için, devlet başkanının lüzumunu, tartışmasız kabul ederler. Bunlara göre hilâfet, yani devlet başkanlığı, peygamberliğe halef olarak din ve dünya işlerinin yürütülmesi için konulmuştur³⁹.

Ayrıca Maverdî (v.450/1058), devlet başkanlığının farzîyetinin sabit ve bu farzîyetin cihat ve ilim talep etmek gibi kifayet yoluyla olduğundan, ehil olan kimselerin gereklerini yerine getirdikleri takdirde geri kalan müslümanlardan bunun farzîyetinin sakıt olacağını belirtmektedir⁴⁰.

Eş'ari, Mutezile ve İtre (Ehl-i Beyt)in çoğunluğu; şer'î işleri idare edip uygulaması hasebiyle devlet başkanının tayininin şer'an vacip olduğu görüşündedir. Şia'nın imamiyye kolu, devlet başkanı tayininin, haksızlıkları önlemesi, anlaşmazlık ve davalarda insanlar arasında hüküm verecek bir lidere ihtiyaç bulunması sebebiyle sadece akli yönden vacip olduğunu, zira bir yerde yöneticiler olmadığı takdirde ortada karışıklık

³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdu'l-Cabbar, el-Kadi Ebi'l-Hasen (v.415/1029), *el-Muğni*; (Thk. Muhammed Mahmud Kasım), I-XVI, Kahire-1381, c.XV (*fi'l-imameti*), ss.16-195.

³⁷ Laoust, H., age., s.231.

³⁸ İbn Hazm, *el-Fısal*, c.IV, s.87; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sait (v.456/1064), *el-Muhallâ*, I-XI, Dımaşk-1351, Mısır-1351, c.IX, s.438, Mesele-1768; Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, Dımaşk-1984, c.VI, s.663.

³⁹ Maverdî, age., s.30.

⁴⁰ Maverdî, age., s.30.

ve anarşinin baş göstereceğini söylemektedirler⁴¹. Cahız, el-Belhî (el-Kâ'bi), Ebu'l-Hüseyin el-Hayyat ve Hasan Basri ise, devlet başkanlığının, hem aklen, hem de şer'an vacip olduğunu ifade etmektedirler⁴².

Ömer Neseî şer'i vazife ve görevlerin pek çoğunun yerine getirilmesi devlet başkanına bağlı olduğuna işaret ederek, "Müslümanlar için bir imama (siyasi lidere) mutlak surette ihtiyaç vardır. Müslüman halkla ilgili dini hükümlerin infazı, cezaların tatbiki, düşmanlara karşısınrların korunması, muslûmanlaradn ordu teşkil edilmesi, sadakaların yani veirgilerin toplanması. Zorbaların, soyguncuların ve eşkiyanın kontrol alıtana alınarak suç işlemelerinin önlenmesi, Cuma ve bayram namazlarının ifa edilmesi, insanlar arasında ortaya çıkan ihtilafların çözülmesi, hukuk üzerine kaim olan şahitliklerin kabulü, velileri bulunmayan küçük yaştaki oğlan ve kızların evlendirilmeleri ve ganimet mallarının taksim edilmesi, gibi önemli hususlar imam sayesinde icra ediler, demektedir⁴³.

Diğer yönden İslâm hukukçuları, devlet başkanına duyulan bu ihtiyacın delilinin akli veya nakli olup olmadığına ihtilâf etmişlerdir.

1. Akli Olduğunu Söyleyenler

Devlet başkanına duyulan ihtiyacın akli olduğunu söyleyenler, güçlü bir devlet başkanı olmadan dünya ve Ahiret hayatının iyileşmesi ve huzur içinde devam etmesinin mümkün olmayacağını, devlet başkanının; toplum içindeki bozuklukları bertaraf edip maslahatları koruyacağını, insanların maruz kaldığı fenalıkları bastıracağını belirtirler ve bütün bunların akılla düşünülebilin hususlar olduğu üzerinde dururlar⁴⁴. Bunlara göre, düzeni sağlamak ve anarşiyi önlemek için devlet başkanı gibi bir otoritenin bulunmasına şiddetle ihtiyaç vardır. İnsanların bir araya gelerek devlet kurmaları ve uygar bir hayat yaşamak için gayret göstermeleri tabiatları gereğidir. Topluluk halinde yaşayan insanların aralarında anlaşmazlıklar çıkması, bazı konularda çekişmelere ve ayrılıklara düşmeleri her zaman vâki olan bir durumdur. İnsanın yaratılışında bencillik vardır ve insan kişisel menfaatlerinin çoğunu gerçekleştirmek arzusunda. İnsanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar genelde düşmanlıklara, çatışmalara, karışıklıklara ve anarşiye yol açar. Toplumda yaşayan insanlar arasında şayet haklar düzenlenemeyecek, görevler ve yetkiler belirlenemeyecek ve belirli kural ve kaidelere uymak zorunlu

⁴¹ Zühayli, age., c.VI, s.664.

⁴² Cürçânî, Seyid Şerif Ali B. Muhammed (v.816/1430), *Şerhu'l- cürçânî ale'l-mevakif*, I-II, Mısır, (t.y), c.VIII, s.348; Zühayli, age., c.VI, s.664.

⁴³ Teftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer (v.792/1390), *Şerhu'l-akaid*, (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980, s.326.

⁴⁴ Maverdi, age., s.29-30; Laoust, H., age., s.236.

hale getirilmeyecek, zulmeden ve haddi aşanlara karşı kanûnî engeller konulmayacak olursa, toplumda huzur ve insanca yaşamaktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Sonuçta kuvvetli olan hakkını alıp koruyacak, zayıf olanlar ise ezilmeye ve yok olmaya mahkum olacaktır. Bütün bunların gerçekleşmesi için de güçlü bir devlet otoritesi ve ilmîne ihtiyaç vardır⁴⁵.

Maverdi (v.450/1058), bazı İslâm hukukçularına göre devlet başkanlığının aklen vacip olduğunu, zira kendilerini haksızlıklardan alıkoyacak, aralarındaki anlaşmazlık ve davaları halledip çözümleyecek bir lidere teslim olmanın aklen mümkün bulunduğunu, şayet yöneticiler tayin edilmeyecek olursa, insanların karmakarışık ve kendi hallerine bırakılmış bir vaziyette ve anarşik bir ortam içerisinde kaybolup gideceklerini, belirtmektedir⁴⁶.

Devlet başkanının tayinin aklen gerektiği konusunu savunanlar kendilerine Cahiliye dönemi şairlerinden olan el-Efveh el-Evdi'nin yazdığı şiiri de delil olarak getirmişlerdir. Adı geçen şair bir beyitte:

"İnsanların başkansıız anarşi içinde olmaları uygun değildir,
Cahilleri de baş olursa, başları yok demektir", demiştir.

Devlet başkanının tayinin aklen gerektiği konusunu savunan hukukçular, yukarıda özet olarak zikredilen ve insanların hayatta karşılaşılabilecekleri zorlukların giderilmesinin ve insan haklarını koruyarak insanca yaşamının ancak devlet başkanı yahut devlet otoritesinin varlığıyla mümkün olacağı görüşündedirler⁴⁷.

Biz de, devlet hizmetlerinin bir otorite eliyle görülmesi ve insanların bir devlet başkanı tarafından yönetilmesinin aklın bir gereği olduğu kanaatini taşıyoruz.

2. Nakli olduğunu söyleyenler

İslâm hukukçularının bir kısmı, devlet başkanının tayininin nakli delillerle sabit olduğunu belirtirler ve bunu getirdikleri delillerle ispatlamaya çalışırlar. Bu hukukçular öncelikle kendilerine; "**Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de**"⁴⁸, âyetini delil olarak alırlar⁴⁹.

⁴⁵ Zuhayli, age., c.VI, s.664.

⁴⁶ Maverdi, age., s.30; Hatemi, Hüseyin, *İslâm Hukuku'nda Devlet Yapısı*, 1.B., İstanbul-1970, s.66.

⁴⁷ Zuhayli, age., c.VI, s.664,

⁴⁸ en-Nisa, 4/59. *Ulu'l-emr*: "emir sahipleri, emir verme yetkisi taşıyan ve bu konumda olanlar yani âmirler" demektir. Bunlardan maksadın kimler olduğu konusunda "devlet başkanı, onun veya toplumun yetki verdiği yöneticiler ve komu-

İmam Şafii (v.204/820), âyette bahsedilen itaatın kayıtsız şartsız bir itaat olmadığını, aksine karşılıklı hak ve hukukun göz önünde bulundurulması gerektiğini belirten muayyen bir itaat olup, bunun da tarifinin yapılıp sınırlarının belirlendiğini söyler. Ayrıca İmam Şafii, devlet başkanının tek olması, birden fazla olmaması gerektiğini belirtir ve bunun zarurî olduğunu beyan eder⁵⁰.

Gazzalî (v.505/1111), “Allah'a, Peygamberlere ve kendi idarecilerinize itaat ediniz” buyrulduğuna göre, Allah'ın kendisine iman nasip ettiği herkes, idarecisine itaat etmek zorundadır. Zira her insan idareciliğin ve devlet başkanlığının, dilediği kimselere Allah tarafından verildiğini bilmesi gerekir”, şeklinde bu âyet hakkında bir yorum yaptıktan sonra, “De ki: Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden de çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kadırsın”⁵¹ âyetini zikreder⁵².

Teftazânî (v.792/1406), nasıl ki devlet başkanının bulunması, devletin bulunmasını gerektiriyorsa, devletin bulunmasının da devlet başkanının bulunmasını gerektirdiğini belirtir⁵³.

Gazzalî (v.505/1111), İmam Mâlik ve Maverdi'nin görüşüne uygun olarak, devletin ve devlet başkanının varlığını zarurî görmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Gazzalî, din işlerinin düzeninin ancak kendisine itaat edilen bir devlet başkanıyla sağlanabileceğini, dinin bir üs, sultanın ise o üssün bekçisi olduğunu, başka bir ifadeyle, din ile devletin ikiz kardeş olduğunu belirtmiştir. Çünkü O'na göre dinin de, dünya işlerinin de düzeni ancak devlet başkanı sayesinde mümkündür⁵⁴.

---

tanlardır, âlimlerdir” gibi çeşitli anlayış ve rivayetler vardır. Gazzali bu kelimeyi açıklarken, “Emir, emirleri ordularına nüfuz eden kimsedir,” demektedir. (Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (v.505/1111), *Fezailü'l-enâm min resâil-i huceti'l-İslâm el-Gazzalî*, Tunus-1972, s.61). Bu konuda geniş bilgi için bkz. Karaman-Hayrettin, Çağrıçı-Mustafa, Dönmez-İbrahim Kâfi, Gümüş-Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara-2003, c.II, s.67.

⁴⁹ el-Bakara, 2/30; en-Nur, 55, Sa'd, 38/26.

⁵⁰ Şafii, Ebü Abdullah Muhammed b. İdris (v.204/820), *Kitabu'l-ümm*, I-VIII, Beyrut, (t.y.), c.I, s.170.

⁵¹ Al-i İmrân, 3/26,

⁵² Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed (v.505/1111), *Nasihâtü'l-mülük*, (Nşr. Celaleddin Humayî), Tahran-1351, s.81.

⁵³ Teftazani, Sa'duddin Mesud b. Ömer (v.792/1390), *Şerhu'l-akaid*, (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980, ss.325-326.

⁵⁴ Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (v.505/1111), *el-İktisad fi'l-itikad*, (Nşr. İ.Ağah Çubukçu-Hüseyin Atay), Ankara-1962, s.234; el-Gazzali, *Nasihâtü'l-mülük*, s.100.

Devlet başkanlığının gerekliliğinin nakli delillerle sabit olduğunu söyleyenler kendilerine bu konuda şer'î deliller de getirmişlerdir. Buradaki şer'î delilden maksat, icrâdır. Sahabe ve tabiiler devlet başkanlığının vacip olduğu üzerinde icmâ' etmişlerdir. Çünkü Ashab-ı Kiram, Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından teçhiz edilip gömülmesinden önce, Sakif'te toplantı yapma yoluna gitmiştir. Muhacir ile Ensar'ın ileri gelenleri kendi aralarında yaptıkları istişareden sonra, Hz. Peygamber'in hastalığı esnasında namazda insanlara imamlık yapmak üzere Hz. Ebu Bekir'i öne geçirmesine kıyas ederek Ebu Bekir es-Sıddık'a bey'at etmişlerdir. Diğer müslümanlar da ertesi gün mescitte yapılan bu biate aynen uymuşlardır. Bu durum onların bir devlet başkanı veya bir halifenin bulunmasının zarûrî olduğu üzerinde icmâ' etmiş olduklarının göstergesidir⁵⁵.

Devlet başkanlığının vucûbu hususundaki icmâ', Hz. Peygamber'in vefatından sonraki bütün devirlerde de kesin ve tartışılmaz bir delildir. Çünkü insanlar düzenli ve anarşiden uzak bir hayat sürebilmeleri için her dönemde devlet başkanına ihtiyaç duymuşlardır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şerifte böyle bir icmâ'ı pekiştiren yahut ona destek sayılabilen işaretler de vardır.

Maverdi (v.450/1058) bu konuda, "Şeriatta işlerin din hususunda yönetici olacak kimseye havale edilmesine dair hükümler gelmiştir. Yüce Allah; *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de"*⁵⁶ buyurmaktadır. Bu âyette Yüce Allah, aramızdaki emir sahiplerine itaati emretmiştir. Emir sahibinden maksat ise, başımızda İslâm'ın hükümlerini uygulayan devlet başkanlarıdır"⁵⁷, demektedir.

Bu hukukçular kendilerine; *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma!"*⁵⁸. *"Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."*⁵⁹, âyetlerini de delil olarak alırlar.

Diğer yönden devlet başkanının tayininin nakli delillerle sabit olduğunu belirten hukukçular kendilerine hadislerden de delil getirirler. Bu hadislerden biri şöyledir:

Avf b. Malik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber; *"Yöneticilerinizin en hayırlıları sizin kendilerini sevdiğiniz ve onların da sizi sevdikleri*

⁵⁵ İbn Hişam, Muhammed Abdülmelik (v.218/834), *es-Siretü'n-nebevî*, I-IV, Kâhire-1937, c.IV, s.464.

⁵⁶ en- Nisa, 4/59.

⁵⁷ Maverdi, age., s.30.

⁵⁸ el-Maide, 5/49.

⁵⁹ Al-i İmran, 3/159.

kimselerdir. Siz onlara dua edersiniz, onlar da size dua ederler. Yöneticilerinizin en kötülerini de sizin onlardan nefret ettiğiniz ve onların da sizden nefret ettikleri kimselerdir. Siz onlara lanet okursunuz, onlarda size lanet okurlar. Biz "Ya Rasûlallah, onlara ettiğimiz biati bozmayalım mı? dedik. O da: Hayır, sizinle namaz kıldıkları müddetçe, hayır, sizinle namaz kıldıkları müddetçe"⁶⁰, buyurmuştur.

Hız. Peygamber de, peygamberlik görevi yanı sıra, hadlerin uygulanması, anlaşmaların yapılıp imzalanması, orduların hazırlanması, valilerin tayin edilmesi, malî, cezâî ve benzeri hususlarda insanlar arasında çıkan ihtilâfların çözümlenip hükme bağlanması gibi ancak bir devlet başkanının yapabileceği siyâsî bir takım yetkileri bizzat kullanmıştır⁶¹.

Haricilerden Necedât, Dırar, Mutezile'den Ebu Bekr el-Esam, Hişam el-Futâvî ve yine Mutezileden onun öğrencisi Abbad b. Süleyman, devlet başkanlığının caiz olduğu görüşünü benimsemişler ve insanların karşılıklı olarak kendilerini zulümden alıkoymaları halinde devlet başkanına ihtiyaçlarının olmayacağını belirtmişlerdir⁶². Başta İbn Haldun'un da açıkladığı gibi bu kişiler, üstün ideallerini gerçekleştirmenin hülyasını kuranlardır⁶³.

Devlet başkanlığının caiz olduğunu kabul edenler bu görüşlerini teyit etmek için bazı mantıkî izahlarda da bulunurlar⁶⁴.

Biz de, İslâm'da işlerin din hususunda yönetici olacak kimseye havale edilmesine dair hükümler gelmesi ve Yüce Allah'ın; "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de*"⁶⁵ buyurması hasebiyle aramızdaki emir sahiplerine itaatin emredildiği ve emir sahibinden maksadın da başımızda İslâm'ın hükümlerini uygulayan devlet başkanlarının ve diğer idarecilerin olduğu kanaatini taşıyoruz.

⁶⁰ Müslim, *İmare*, 17; Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref (v.676/1277), *Riyazü's-salihîn*, (Çev. Abdolvahap Öztürk), İstanbul-2006; Et-Tebrizi, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah el-Hatib (v.741/1355), *Mişkatü'l-mesabih* Daru'l-erkam, Beyrut, (t.y.), c.II, s.60.

⁶¹ İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebû Bekr (v.751/1352), *Zâdü'l-meâd*, I-IV, Beyrut-1983, c.II, s.124 vd.; Zuhayli, age., c.VIII, s.397.

⁶² Geniş bilgi için bkz. Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebû Bekr Ahmed, (v.548/1162), *Nihayetü'l-ikdam fî ilmi'l-keâm*, (b.y.), (t.y.), s.482; Avacıyyi, age., ss.39-429,

⁶³ İbn Haldun, age., c.I, s.482..

⁶⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Zuhayli, age., c.VI, s.669.

⁶⁵ en-Nisa, 4/59.

3. Şia'nın ve İsmailiyye'nin Görüşü

Ehl-i Sünnet ve Mutezile ile İmamiyye ve Zeydiyye Şiası, devlet başkanlığının vücûbu üzerinde ittifak etmekle birlikte, İmamiyye ve İsmailiyye aklen bunun ümmete değil de, Allah hakkında vacip olduğu görüşündedir⁶⁶. Aslında bu görüş, Yüce Allah açısından uygun ve daha uygun olanı yapmanın vacip oluşunu yahut, "ilâhi lütuf olanı yapmak" görüşünü kabul eden Mutezilenin görüşünün bir fer'i durumundadır. Mutezile bu görüşünü, "Göklerde ve yerde olanlar kimindir" diye sor. De ki: "Allah'ındır. O, kendi üzerine rahmeti yazmıştır"⁶⁷ âyetine dayandırmaktadır. Onlara göre lütuf ise, kulun kudretini yaratmak, aklını mükemmelleştirmek, delilleri ortaya koymak, itaati yapmanın ve masiyeti de terk etmenin araçlarını hazırlamaktan ibarettir⁶⁸.

Yine Şia'ya göre, insanlık adına menfaatlerin sağlanması ve pek çok zararların önlenmesi için devlet başkanının tayin edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır⁶⁹. Dünya ve Ahiret salâhı onunla tamamlanır. Allah insanda şehvet, gazap gibi insanı kötülüğe sevk edici güçleri yaratmakla birlikte, insana kötülüklerden ve yanılmalardan koruyacak, hayırlı işler yapmaya zorlayacak bir güç vermemiştir. İşte bu sebeple insanı itaatlere yaklaştıracak ve çirkinliklerden uzaklaştıracak bir devlet başkanı tayin etmek, Yüce Allah'ın bir görevidir.

Şii hukukçular, devlet başkanının tayin edilmesinin bir lütuf olup bu tayinin yapılmasının Allah için vacip olduğu, aynı zamanda devlet başkanının da, onları haramlardan korumak, hayra teşvik etmek ve adaleti tesis etmek bakımından kullan için bir lütuf olduğu görüşündedirler. Ayrıca onlara göre devlet başkanlığı her türlü kötülükten ve hoşnut olmayan şeylerden uzak olması sebebiyle de Allah'tan bir lütuftur⁷⁰.

Şia imametten, hatalardan masum (korunmuş) kişinin imametini kasteder ve bu konuda imameti, peygamberliğe kıyas ederler. "Müjdeleyen ve uyarıcı peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir." ⁷¹ buyurduğundan, aynı şekilde imamlar da Allah'ın kullarına

⁶⁶ Meheran, age., c.I, s.32; Cüveyni, age., s.22-24.

⁶⁷ el-En'am, 6/12,

⁶⁸ er-Râzi, Fahrüddin Ebü Abdullah b. Ömer (v.606/1210), *el-Erbain fî usulî'd-dîn*, Haydarabat, (t.y.), s.429; Zuhayli, age., c.VI, s.670; Üzüm, İlyas, *Sünnülikten Şiîliğe, Şiîlikten Sünnüliğe Geçen İki Müellif ve Eserleri*, İslam Araştırmaları Dergisi, sy.1, 1978, s.193.

⁶⁹ Meheran, age., c.I, s.32; Cüveyni, age., s.22-24.

⁷⁰ Suphi, age., s.72 vd.; Zuhayli, age., c.VI, s.671.

⁷¹ Nisa, 4/165.

karşı bir hüccetidir”, derler ve imamların var olma hikmetiyle, peygamberlerin var olma hikmeti arasında bağ kurarlar⁷².

Sonuç olarak Şia'ya göre imamet, dinin bir rüknüdür. Hiç bir peygamberin bunu bilememesi veya bu işi ümmete havale etmesi doğru değildir. Aksine ümmete imam tayin etmesi de peygamberin bir görevidir. Tayin edilen imamın büyük ve küçük günahlardan da masum olması gerekir⁷³. Şia'nın kabul ettiği imamlar ise Hz. Ali ve ondan sonra geldiklerini belirttikleri kimselerdir⁷⁴. Şeriatın bu imamları tayin etmiş olduğuna dair bir takım âyet ve hadisleri de delil gösterirler. Ancak İmamiyye kolu, "Tayin, Hz. Ali hakkında nass ile olmuştur" derken, Zeydiyye kolu, "tayin, nitelikler belirtilerek olmuştur" demektedir⁷⁵.

Fakihlerin çoğu, imamet meselesinde imam tayininin vacip olmasındaki lütuf ilkesi ile alâkalı konulardaki Şia'nın görüşleri ile onların getirdikleri akli ve nakli delilleri tartışma konusu yapmışlardır. Şia'nın imamet konusundaki görüşlerini tenkit eden Fahreddin er-Râzî, "Sizin vacip gördüğünüz imam ne zahirdir, ne gücü vardır, ne yöneticidir. Ondan ne iz vardır, ne de haber..."⁷⁶, demektedir. Çünkü Şia imamın gizli olmasının caizliği anlamında "**takiyye**" ilkesini kabul etmektedir.

İbn Teymiyye (v.728/1327) de Şiileri tenkit ederek şöyle der: "Sizin niteliklerini belirttiğiniz imam, genelde ortada yoktur. Sizden başka kimseye göre gerçek bir tarafı da bulunmamaktadır. Böyle birisi ile de imamet beklenen herhangi bir maksat elde edilemez. Hatta bilgisizliği ve zulmü bulunsa bile ortada mevcut bulunan bir imam, ümmetin maslahatları için hiç bir şekilde faydası bulunmayan bir imamdan daha faydalıdır"⁷⁷.

İcî (v.756/1355) ise şu sözleriyle Şia'ya cevap verir: "Lütuf ancak zahir, kahir (gücü yeten) bir imamın vasıtasıyla hasıl olur. Siz ise böylesini vacip addetmiyorsunuz. Vacip gördüğünüz şekil, bir lütuf olmayıp, asıl lütuf olanı ise siz vacip görmüyorsunuz"⁷⁸.

Fakihlerin çoğu, Şia'nın imamın tayini ile ilgili olarak ileri sürdüğü nakli delilleri de tartışma konusu yapmıştır. Bu hukukçulardan İbn Hazm, Şia'yı kastederek: "Bütün bu taifelerin delil gösterirken dayandık-

⁷² Zuhayli, age., c.VI, s.671; eş-Şehristânî, age., s.485.

⁷³ İbn Haldun, age., c.I, s.482.

⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. Ali Ahmed es-Salüs, *Akidetü'l-imame*, Kahire, 1992, s.41 vd.

⁷⁵ Zuhayli, age., c.VI, s.671.

⁷⁶ Razi, *el-Erbain Fi Usulü'd-din*, s.439.

⁷⁷ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas, Takıyuddin Ahmed b. Abdulhalim b. Abdusselâm (v.728/1327), *el-Munteka min minhaci'l-itidal*, (b.y.), (t.y.), s.408,

⁷⁸ İcî, Adudiddin Abdurrahman b. Ahmed (v.756/1355), *el-Mevakif maa's-şuruh*, İstanbul-1311, s.387.

ları şeyler uydurma ve yalan hadislerdir. Daha dünyadayken bir kısmı cennet ile müjdelenmiş ve adaletiyle temayüz etmiş olan sahabenin Hz. Peygamberden gelen herhangi bir haberi gizlemeleri ise imkânsız olduğu gibi, özellikle toplum üzerinde büyük bir etkiye sahip olan imamet hakkında bu hiç düşünülemez. Hz. Peygamber tarafından tayin edilmesine rağmen, bizzat tayin edilen şahsın yapılan tayinden habersiz olmasını hiçbir akıl kabul etmez. Eğer bu kişi bizzat Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiş ise buna sınıksız sarılması ve bunun için gereken gayreti göstermesi gerekirdi ve ayrıca halife seçimi için meydana gelen anlaşmazlıklara bir son verirdi⁷⁹, demiştir.

Diğer taraftan Fakihler, Şia'nın masumiyet ilkesini esas alan akli delillerinin de düşünölmeye ve daha güçlü dayanağı muhtaç olduğunu belirtirler. Bu hukukçular, masumiyetin ancak peygamber için sabit olduğunu, şayet Hz. Ali masum bir kimse olsaydı, masumluluğı sayesinde öğretme ve diğer hususlarda peygambere ihtiyacının bulunmayacağını, halbuki Şia'nın Hz. Ali'nin Peygamber'e ihtiyaç duyan ve O'na tabi olan bir kimse olduğunu kabul ve ifade ettiğini ve bunu itiraf etmemeleri halinde ise dinden çıkmış olacaklarını, ifade etmektedirler⁸⁰.

İbn Hazm da (v.456/1064), "İmamın masum ve şeriatın bütün bilgisine sahip olması lazımdır" şeklindeki İmamiyye'nin getirdiğı delile itiraz eder⁸¹. O, böyle bir kimsenin kendisi hayatta iken bizatihi peygamber olacağını, ölümünden sonra da kıyamet gününe kadar da böyle devam edeceğini, Hz. Peygamber'in tebliğı ve dininin, kıyamet gününe kadar dimdik ayakta kalacağını, beyan eder.

Biz de, imamet meselesindeki Şia'nın ileri sürdüğü nakli delillerle, imamın masum olduğunu esas alan akli delillerinin dayanaktan yoksun olduğu görüşünü ileri süren Fakihlerin görüşüne katılıyor ve onlarla aynı kanaati taşıyoruz.

⁷⁹ İbn Hazm, *el-Fisal*, c.IV, s.94; İbn Haldun, *age.*, c.I, s.483.

⁸⁰ Razi, Fahrüddin Ebü Abdullah b. Ömer (v.606/1210), *Nihayetü'l-ukul*, Mısır, (t.y.), s.435; Zuhayli, *age.* c.VI, s.673.

⁸¹ İbn Hazm, *el-Fisal*, c.IV, s.95.

C. DEVLET BAŞKANINDA ARANAN ŞARTLAR

Müslümanlara başkan olup, bu konuda İslâm'ın kendisinden istediği tüm yükümlülükleri yerine getirebilmek sıradan ve kolay bir iş değildir. Devlet başkanı olabilmek ve toplumu İslâm'ın belirlediği ölçüler içerisinde yönetebilmek için bir takım niteliklere sahip olmak gerekir. Bu ulvî görevin ehil olmayanların eline geçmesi halinde her türlü huzursuzluk ve bunalımın çıkması kolaylaşır ve yine problemlerin çözülmesi yerine, yeni yeni problemlerin çıkmasına yol açabilir. O halde, İslâm toplumunu yönetecek olan kişinin veya yönetiminin başının kendisinde bir takım nitelikleri toplaması gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim, devlet başkanının müslüman, bilgili, güçlü, adil, doğru olmasını ve fasık olmamasını istemektedir⁸².

Fakihler devlet başkanı olacak şahısta hangi şartların bulunması gerektiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda inceleyebildiğimiz kaynaklarda devlet başkanında; Müslüman olması, erkek olması, akıllı olması, bülüğ (ergenlik), hür olması, adil olması, bedeni yeterlilik (duyu organlarının ve azalarının sağlam ve sıhhatli olması), Kureyş soyundan olması, gibi şartların bulunması gerektiği hususu yer almaktadır⁸³.

Şimdi bu hususlar üzerinde kısa da olsa bilgi vermeye çalışacağız.

1. Devlet Başkanının Müslüman Olması

Müslümanları yönetecek kişinin Müslüman olması gerekir. İslâm, hem devlet başkanlığına tayinin, hem de devlet başkanlığının geçerli olması için şarttır. Zira Müslümanlar üzerine şahitlik yapabilmek için bile kişinin Müslüman olması gerekirse, İslâm'ı ve İslâm Devleti'ni ayakta tutacak olan devlet başkanının Müslüman olmasını öngörmekten daha tabii bir şey olamaz⁸⁴. İslâm'a inanmayan bir kimsenin, İslâm'ın he-

⁸² Bu hususlarla ilgili olarak bk. el-Bakara, 2/246-247, 2/124; Al-i İmran, 3/118-119; en-Nisa, 4/89, 115, 119, 120, 139, 144; el-Maide, 5/51, 80, 81; el-Hacc, 22/4; el-En'am, 6/121.

⁸³ Maverdi, age., s.129; Kâsânî, Alâuddin Ebü Bekr b. Mes'ud (v.587/1191), *Bedâiu's-sanâi fî tertibi's-şerâi*, I-VII, Beyrut-1982, c.VIII, s.2; İbn Rüşd, Ebi'l-Velid Muhammed el-Hafid (v.595/1209), *Bidayetü'l-müçtehid ve nihayetü'l-muktesid*, Beyrut-1982, c.II, s.460; İbnu'l-Hümmam, Kamâluddin Muhammed b. Abdulvahid (v.861/1457), *Fethu'l-kadir*, (I-X,) Mısır-1316, c.V, s.453; İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer (v.1252/1836), *Reddu'l-muhtâr ale'd-durri'l-muhtâr şerhu tenvirî'l-ebâr*, I-VIII, İstanbul-1984, c.V, s.354.

⁸⁴ Maverdi, age., s.131; İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebü Muhammed Abdullah b. Ahmed (v.630/1232), *el-Muğni*, I-X, Medine-1981, c.IX, s.39; İbn Ebi'd-Dem, Şihabuddin Ebü İshak İbrahim b. Abdullah (v.642/1256), *Kitâbu edebi'l-kâdi*, (Thk. Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî), Dımaşk-1982, s.70; Şirbini, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed (v.977/1570), *Muğni'l-muhtaç ilâ ma'rifi meâni elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Mısır-1958, c.IV, s.375; Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed b. Sü-

def ve gayelerini gerçekleştirebileceğine güvenmek imkânsızdır ve böyle bir şey ondan beklenemez.

Fakihler, devlet başkanının Müslüman olması gerektiğini belirterek, bu görüşlerini teyit etmek için bazı âyetlerden delil getirmişlerdir⁸⁵. Bunlardan biri de: "Artık kıyamet gününde Allah aranızda hükmedecek ve kâfirlere mü'minlerin aleyhinde asla yol vermeyecektir." ⁸⁶ âyetidir.

Fıkıh alimleri, gerek devlet başkanlığında ve gerekse müslümanların işlerini ilgilendiren her konuda (nikah, talak gibi), şahitlik yapacak kişide İslâm şartını aramışlardır⁸⁷.

Diğer yönden Yüce Allah, kendisine, Resulüne ve emir sahiplerine itaati emrederken, emir sahiplerinin "bizden" yani Müslümanlardan olmalarını bilhassa vurgulamaktadır⁸⁸. Ayrıca kâfirin, hiç bir şekilde müminin velisi olamayacağını Fakihler açıkça ifade ederler⁸⁹. Müslümanların kendilerinden olan emir sahiplerine itaati emreden âyetin yanında, kâfirlerin müminlere veli (dost/idareci) olamayacağını bildiren âyetler de pek çoktur⁹⁰.

Hz. Ömer, devlet başkanlığı bir tarafa, kamu görevlerinden herhangi birine bile Müslüman olmayan bir kimseyi atamayı uygun bulmuyordu⁹¹.

---

leyman (v.1078/1667), *Mecmeu'l-ebhur fi şerhi mülteka'l-ebhur*, I-II, (b.y.), (t.y.), c.II, s.151; İbn Abidin, age., c.V, s.354; Kâsimî, Zafir, *Nizâmu'l-hüküm fi ş-şeria ve't-tarihi'l-islâmî*, I-II, Beyrut-1407/1987, c.II, s.108; Alyân, Şevket, *Kazâu'l-mezâlim fi'l-İslâm*, Bağdat-1977, s.68; Atıyye Mustafa Müşerrefe, *el-Kazâ fi'l-İslâm*, (b.y.), 1939, s.164; Muhammed İvad, İbrahim Necib, *el-Kadâ fi'l-İslâm tarihuhu ve nizamuhu*, Kâhire-1085, s.168; Medkur, Muhammed Selâm, *el-Kadâ fi'l-İslâm*, Kâhire, (t.y.), s.38; Karaman, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul-1984, c.I, s.318; Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara-1979, s.97.

⁸⁵ Bkz. el-Bakara, 2/282; et-Talak, 65/2; el-Maide, 5/8.

⁸⁶ en-Nisa, 4/141.

⁸⁷ İbnu'l-Hümam, age., c.V, s.453; İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim (v.970/1562), *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-VIII, Kâhire-1311, c.V, s.280; Damad, age., c.II, s.151; İbn bidin, age., c.V, s.354; Kasimî, age., c.II, s.108; Nevavi, Abdulhalik Abdulmelik, *el-Alâkatu'd-devliyye ve'n-nuzûmu'l-kadâiyye fi ş-şeriatil-islâmiyye*, Lübnan-1974, s.230; Alyan, age., s.69; Muhammed İvad, age., s.168; Medkur, age., s.38.

⁸⁸ en-Nisa, 4/59.

⁸⁹ İbn Abidin, age., c.I, s.384.

⁹⁰ bk. el-Bakara, 2/246-247, 2/124; Al-i İmran, 3/118-119; en-Nisa, 4/89,115,119,120,139,144; el-Maide, 5/51,80,81; el-Hacc, 22/4; el-En'am, 6/121.

⁹¹ Kal'âci, M. Revvas, *Mevsuatu fikh Ömer İbni'l- Hattab*, Kuveyt-1401/1981, ss.99-100.

Maverdi (v.450/1058), kâfirlerin gerek kâfirler (gayrimüslimler) ve gerekse Müslümanlar üzerine halifelik yapamayacağını belirtmektedir⁹².

İslâm Devleti'ne başkan ve hatta bu makama aday olabilmek için dahi kişinin, İslâm'a, İslâm'ın hükümlerine, bu hükümlerin mutlak doğruluğuna, ayrıca bunların her bakımdan en üstün, en adil, en mükemmel olduğuna, bütün insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu gerçekleştirebilmenin bu hükümlerin uygulanmasına bağlı olduğuna iman etmesi yanında, bunu pratik olarak da kabul ettiğini, bu yüce gerçekleri hiçbir ilkeye feda edemeyeceğini de uygulamalarıyla ortaya koyması gerekmektedir.

2. Devlet Başkanının Akıllı Olması

Fıkıh âlimleri, devlet başkanının akıllı olmasını şart koşmuşlardır. Zira onun devleti idarede güçlük çekmemesi için, hatadan ve gafletten uzak ve uyanık olması gerekir. Bu da iyi bir akıl ve keskin bir zekâyâ sahip olmakla mümkün olduğundan, mecnunun ve ahmağın (temyiz kabiliyeti olmaması sebebiyle) devlet başkanlığına tayinleri caiz değildir⁹³.

Özel yahut genel, insanın bütün tasarruflarının sahih olabilmesi için akıl aranan bir şarttır. Namaz, oruç ve bunlara benzer dini yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi ve bunlardan kişinin sorumlu tutulabilmesi için kişinin akıllı, temyiz gücüne sahip, yanılma ve gafletten uzak iyi bir zekâyâ sahip olması gerekmektedir.

3. Buluş (Ergenlik Çağı)

Devlet başkanlığı, sorumluluk ve başkalarının işini üzerine almayı gerektiren bir görev olduğundan, Fakihler devlet başkanında buluş şartını aramışlardır. Zira ergenlik çağına gelmeyen (çocuğun) kendisini idaresi mümkün değilken, başkalarını idare etmesi ise hiç mümkün değildir.

⁹² Maverdi, age., s.131.

⁹³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Maverdi, age., s.130; İbn Hazm, *el-Muhalla*, c.IX, s.363; Kasani, age., c.VII, s.3; İbn Küdame, *Muğni*, c.IX, s.39; İbn Ebi'd-Dem, age., s.70; Mevsili, Ebu'l-Fadl Mecduddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd (v.683/1284), *el-İhtiyar li talili'l-muhtâr*, I-IV, İstanbul-1980, c.II, s.83; İbn Ferhun, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed (v.799/1397), *Tabsiratü'l-hükkâm fi usûli'l-akdiye ve menâhici'l-ahkâm*, I-II, Mısır-1301, s.23; Damad, age., c.II, s.153; İbn Abidin, age., c.V, s.354; Ali Haydar, Hoca Emin Efendizade (v.1355/1936), *Dureru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, I-IV, Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ebû Bekr (v.751/1352), *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye*, Beyrut, (t.y.), s.4; İbn Ferhun, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed (v.799/1397), *Tabsirat* (b.y.), 1330/1912, c.IV, s.666; Nevavi, age., s.230; Alyan, age., s.68; Muhammed İvad, age., s.169; Atar, age., s.99.

Fakihler, devlet başkanlığı görevinde bulûğu, Allah'ın emirlerini yapabilmek için ve bununla mesul tutabilmek için bir hadd-sınır olarak şart koşmakla birlikte, bu görev için buluğdan sonra bir yaş haddi koymamışlardır⁹⁴. Bu hukukçulardan bir kısmı, baliğ olduktan sonra yaşı küçük de olsa o kişiye devlet başkanlığı görevinin verilebileceğini belirtirler ve buna Hz. Peygamber'in Attab b. Esid'i vali olarak tayin ettiği sırada yaşının yirmi civarında olmasını, o devirde valilerin aynı zamanda hâkimlik görevini de ifa etmelerini delil olarak gösterirler⁹⁵.

Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in Taif'i fethettikten sonra İslâm'ı en iyi bilen ve ilme karşı da sempatisi olan bir kişi olarak tanınan Osman b. Ebi'l-As'ı, yaşı küçük olmasına rağmen vali tayin ettiğinden bahsedilmektedir⁹⁶.

Biz de, devlet başkanında baliğ olma şartının aranması, baliğ olduktan sonra yaşı küçük de olsa, kendisinde aranan diğer şartların bulunması halinde, o kişinin devlet başkanı olarak atanabileceği kanaatini taşıyoruz ve bu görüşü benimseyen hukukçuların görüşlerini paylaşıyoruz.

4. Hürriyet

Fıkıh âlimlerinin ekserisi, Devlet başkanı olacak şahsın hür olması gerektiğini, kölenin devlet başkanı tayin edilmeyeceğini, zira kölelerin şahitlik yapma salâhiyetinin bulunmadığını, hâlbuki devlet başkanında şahitte aranan vasıfların olması gerektiğini belirtirler. Bu fakihlere göre, kölenin kendi şahsı üzerinde tasarrufta bulunmaya hakkı olmadığından, başkası üzerinde hiç tasarrufta bulunması mümkün görülmediğinden, köle ister mükâtep⁹⁷, ister müdebber⁹⁸ olsun devlet başkanı tayin edilemez⁹⁹.

⁹⁴ Maverdi, age., s.130; İbn Hazm, *el-Muhalla*, c.IX, s.363; Kasani, age., c.VII, s.3; İbn Küdame, age., c.IX, s.39; İbn Ferhun, age., s.3; Şirbini, age., c.IV, s.375; Damad, age., c.II, s.151; İbn Abidin, age., c.V, s.355; el-Meheran, age., c.I, s.64; Nevavi, age., s.229; Alyan, ss.67-68; Muhammed İvad, age., s.169; Medkur, age., s.37.

⁹⁵ Serahsi, Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed (v.483/1090), *Kitabu'l-mebcut*, I-XXX, İstanbul-1403/1983, c.XVI, ss.67-68; Atar, age., s.100.

⁹⁶ İbn Hişam, age., c.IV, s.185; Atar, age., s.100.

⁹⁷ *Mükâtep*; sahibiyle anlaştıkları malı getirdiği taktirde azat edileceğine dair elinde bir yazı bulunan köledir. O malı veya parayı getirince serbest olur. (İbn Ebi'd-Dem, age., s.70).

⁹⁸ *Müdebber*; azat edilmesi, sahibinin ölümüne bağlı olan köledir.(Şafii, age., c.VI, s.198).

⁹⁹ Maverdi, age., s.130; Ebu Yâ'la, Muhammed b. Hüseyin el-Ferra (v.458/1065), *el-Ahkâmu's-sultaniyye*, Lübnan-1983, s.61; İbn Ebi'd-Dem, age., s.70; İbn Ferhun, age., s.23; İbn Abidin, age., c.V, s.355; Nevavi, age., s.241.

İbn Hazm (v.456/1064) gibi bazı Fıkıh âlimleri ile Hanefi Fakihlerden bir kısmı ise, kölenin devlet başkanı tayin edilebileceği görüşündedirler¹⁰⁰. Ancak âlimlerin ekserisi, devlet başkanlığı görevinin devlet hizmetlerine ve kauya ait görevlerin en büyüğü olması ve kölenin şahadetinin kabul olunmaması sebebiyle bu görüşü benimsememiştir. Onlar, devlet başkanı olacak kişinin tam bir serbestliğe sahip olması gerektiğini, köle için bu söz konusu olmayacağından, kölenin devlet başkanı tayin edilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir¹⁰¹.

Maverdi (v.450/1058); hürriyetin şart olduğunu, çünkü kişinin bizzat kendisi üzerindeki velâyetinin eksik olmasının, başkası üzerinde velâyet sahibi olmasına engel teşkil ettiğini belirtmektedir¹⁰².

Hürriyetin şart olmasının sebebi ise, bunun bir kemal niteliği olmasıdır. O bakımdan velâyet sahibinin, üzerlerinde velâyet yetkisine sahip olduğu kişilerden daha aşağı bir rütbede olması, aklın kabul edebileceği bir husus değildir. Bu sebeple biz, devleti temsil eden Devlet başkanının, devletin her türlü hizmetini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için tam bir hürriyet içinde olması, kendisinde hürriyetini kısıtlayıcı herhangi bir halin bulunmaması gerektiği kanaatini taşıyoruz ve bu konuda âlimlerinin ekserisinin ortaya koyduğu görüşlerine aynen katılıyoruz.

5. Adalet

Adalet kelime olarak lügatte; doğruluk, cevr ve zulümden beri, istikametle muttasıl, yapılması lazım gelen şeyleri yapmaya mülazım olmak manalarına gelmektedir. Adaletle vasıflanmış olan bir kiseye olana **“adi”** denir. Bu kelimenin çoğulu **“udûl”** dür¹⁰³.

Hukuki açıdan adalet; toplum içinde yaşayan insanların haklarına saygı göstererek, hakkın hak sahibine verilmesi demektir¹⁰⁴.

İslâm adalet mefhumu üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de; şahıslara, hâkimlere ve devlet idaresinde görev alanlara adaletli davranmaları emredilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak çok sayıda âyet bulunmaktadır¹⁰⁵.

Adalet genel olarak Allah’ın hükmünü uygulamak demektir. İster müslümanlar arasında olsun, isterse onlarla düşmanları arasında ol-

¹⁰⁰ İbn Hazm, *el-Muhalla*, c.IX, s.430.

¹⁰¹ Bilmen, Ömer Nasûhi (v.1971), *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul-1975, c.VIII, s.219.

¹⁰² Maverdi, age., s.31; Zuhayli, age., c.VI, s.693.

¹⁰³ Bilmen, age., c.VIII, s.206.

¹⁰⁴ Kayaoğlu, İsmet, *“İslam’da Adalet Mefhumu”*, AÜİF Dergisi, Ankara-1985, c.XXVII, s.201 vd.

¹⁰⁵ Bkz. el-Maide, 5/8, 42; en-Nisa, 4/58, 135; en-Nahl, 16/90; Sa’d, 38/26.

sun, adaleti tevzi etmek bütün yöneticilere farzdır. Çünkü adalet dünya ve Ahiret'in üzerinde durduğu temel direktir. Gökler ve yer onunla ayakta durur. Adalet mülkün temelidir. Zulüm ise, uygarlıkları harap olmaya ve egemenlikleri son bulmaya götüren bir yoldur¹⁰⁶.

Kur'an-ı Kerim'de adaletli olmaya teşvik eden ve onun zıddı olan zulmü yasaklayan bir çok âyet-i kerime bulunmaktadır¹⁰⁷.

Hız. Peygamber'in birçok hadisi de adaletin önemini vurgulamış, Ashab-ı Kiram da fiilen insanlar arasında adaleti uygulamışlardır. Hız. Peygamber (sav.)den, adaleti emrettiği, zulmü ise yasakladığına dair çok sayıda hadis bulunmaktadır¹⁰⁸. Diğer yönden Hız. Peygamber adaletle davrananları övmüştür ve adaletli davranmaya teşvik etmiştir¹⁰⁹.

Adaletin uygulanmasını isteme hususunda İslâm'ın ayırıcı özelliği, mutlak bir adalete talip olmasıdır. Onun adaleti hem yönetenleri, hem yönetilenleri, hem de bütün insanlığı kapsamına alır. Yönetimde, idarede, vergilerin tespit edilmesinde, malların toplanmasında, insanların menfaatleri yolunda harcanmasında, görev dağılımında, toplumsal adaletin uygulanmasında, şahitlikte hükümler ile had ve kıyasların uygulanmasında, sözde, yazıda, aile çerçevesi içerisinde, hanım ile çocuklar arasında, öğretimde, mülk edinmekte, görüş, fikir ve tasarrufların hepsinde adalet yapılması istemektedir.

Bazı Batılı ilim adamları, İslâm'ın şer'i hükümleriyle hükmedildiği takdirde özellikle azınlıkların hakkını korumanın mümkün olmadığını söylemektedirler. Bu iddiada bulunanlar İslâm'ın azınlıkların hakları ile ilgili konularda gayet açık ve hoşgörülü, hatta kimi zaman pratik olarak gereğinden daha ileri derece de toleranslı olmasına rağmen bu iddiayı ileri sürmektedirler. Azınlıklar, haklar hususunda müslümanlara eşit olmakla birlikte, müslümanların yerine getirmek zorunda oldukları dini görevleri yerine getirmek zorunda değildirler. Bu konuda kendi kendileriyle baş başa bırakılırlar. Diğer taraftan dinlerinin gereği olan ibadetleri yerine getirmekte hürdürler. Onlardan herhangi birisinin İslâm'a girmek için zorlanması yasaktır. Şahıslarına, mallarına, namus ve mabetlerine herhangi bir tecavüz caiz değildir.

Fıkıh âlimleri, idârî bir göreve tayin edilecek kişilerde adaleti şart koşarlar. Bu fakihler kişideki adalet sıfatının tezahürü konusunda bazı

¹⁰⁶ er-Rayyis, age. s.280 vd.; İbn Haldun, age., c.I, s.560.

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. en-Nahl, 16/90; en-Nisa, 4/58; el-En'am, 6/152 el-Maide 5/8; İbrahim, 14/42.

¹⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. Hafız el-Münziri, Ebû Muhammed Abdülâzım (v.656/1270), *et-Tergîb ve't-terhîb mine'l-hadisi's-şerîf*, I-VI, Mısır, 1326, c.III, s.171; c.IV, s.431.

¹⁰⁹ Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref Muhyiddin, (v.676/1290), *Riyazü's-salihin*, (Çev. Mehmet Emre), İstanbul, 1974, s.452, 458.

görüşler serdetmişlerdir¹¹⁰. Bunlardan Maverdi, adaletli kişiyi şöyle tarif etmektedir¹¹¹:

“Adil insan; doğru sözlü, emaneti yerine getiren, haramlar hususunda iffetli, günahlardan sakınan, şüphelerden uzaklaşan, rıza ve kızgınlık anında itidalini koruyan, din ve dünya işlerini yürütürken şahsiyet ve karakterini kaybetmeyen kişidir. Kendisinde bu şartlardan birisi olmayan kişi velâyetten ve şahitlikten men edilir. Sözü dinlenmez ve verdiği hüküm tatbik edilmez”.

Fıkıh âlimleri, fâsıkın devlet başkanı olup olamayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu fakihlerden Bahauddin el-Haskafi, fâsıkın imam seçilmesinin mekruh olduğunu belirtmişse de¹¹², ondan daha önce gelen Cessas bunu kesinlikle kabul etmemekte ve “Bazı kimseler Ebu Hanife’nin fâsıkın halifelikliğini caiz gördüğünü sanıyorlar. Oysa ona göre adaletin gereği açısından hâkim ile halife arasında fark yoktur. Adalet her ikisi için de şarttır. Fasık bir kimse ne hâkim olabilir, ne de halife”, demektedir¹¹³.

Ancak İbnu’l-Hümmam, Cessas’ın görüşünün aksi bir görüş ortaya koymaktadır. O, zamanımızda adalet vasfının bir şahısta gerçekleşme imkânının azaldığını, ahkâmların atıl kalıp içtihat kapısının kapandığını, bu sebeple devlet başkanlığı tayininde çok zorluk ve meşakkatlerin bulunduğunu belirterek, zaruri durumlarda fâsıkın devlet başkanı olarak tayin edilebileceğini söyler¹¹⁴.

Kişisel hayatında âdil davranamayan bir kimsenin, insanlar arasında âdil davranmasını beklemek doğru bir şey değildir. Her gün karşılaşılan binlerce hadise, bize bunun gereğini hatırlatmaktadır. Bu sebeple devlet başkanı tayin edilecek şahsın, mümkün olduğu kadar adil kimseler arasından seçilmesi konusunda azami gayretin gösterilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

6. Devlet Başkanının Erkek Olması Konusundaki Tartışmalar

Fıkıh âlimleri, devlet başkanında erkeklik şartının aranıp aranmayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Fakihlerden bir kısmı, kadının hiçbir zaman devlet başkanlığı görevine getirilemeyeceğini ileri sürerken, bazı fakihler kadına bu görevin verilebileceğini belirtmişlerdir.

¹¹⁰ Bkz. Nevavi, age., s.243; Muhammed İvad, age., s.108; en-Nebhan, Muhammed Faruk, *Nizamü’l- hüküm fi’l-İslâm*, Beyrut-1982, s.403., s.571; Atar, age., s.100.

¹¹¹ Maverdi, age., s.31.

¹¹² İbn Abidin, age., c.I, s.385.

¹¹³ Cessas, Ebu Bekir b. Ali er-Razi (v.370/981), *Ahkamu’l-Kur’an*, (b.y.), 1335, c.I, s.70.

¹¹⁴ İbnu’l-Hümmam, age., c.V, s.454.

Şimdi, kadının devlet başkanlığı konusunda ileri sürülen Fıkıh âlimlerinin görüşlerini kısaca ele alacağız.

a. Devlet başkanında erkeklik şartını arayan ve kadının devlet başkanı olamayacağı görüşünde olan Fıkıh alimleri:

Maliki, Şafii, Hanbeli ve Zeydi fakihler kadının devlet başkanı olamayacağı ve devlet başkanında erkeklik şartının aranması gerektiği görüşündedirler¹¹⁵. Bu fakihler kendilerine;

*“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar”*¹¹⁶, âyetini delil alırlar ve erkeğin kadından akıl ve görüş yönünden üstün olduğunu belirtirler¹¹⁷.

Bu ayette geçen **kavvam** kelimesi, “ayak üzerinde durmak” manasına gelen **kame** fiilinden türemiştir. Kelime iş ile kullanılınca “düzeltmek”; hak ile beraber kullanılınca “hak zahir olmak”; aile ile kullanılınca “ailesinin işlerini görüp nafakasını temin etmek”; namazda kullanılınca “başlamak”; su ile kullanılınca “donmak”; kuşla ilgili olarak kullanılınca “ayrılmak” vaad ile “sözünü tutmak”; **kayyim** kalıbından “reis, başkan, idareci” manalarına gelmektedir. **Kavm** kalıbı da “topluluk” demektir. **Kayyime** de “tam doğru” anlamını ifade etmektedir. Müfessirler, bu âyet hakkında ve bilhassa **“kavvamın”**¹¹⁸ kelimesi üzerinde çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bunların çoğunluğu erkeklerin **“kavvam”** olmasını, terbiye etmek ve tedbir almakla yükümlü bulunmaları şeklinde izah etmişlerdir. Ayrıca kelimenin kadının erkeğe itaat etmesi gerektiğini ifade ettiğini ve erkeğin ailesinin geçiminden, çocuklarının bakımından, terbiye ve gözetiminden sorumlu olduğu manasını taşıdığını söylemişlerdir¹¹⁹.

¹¹⁵ Maverdi, age., s.129; Ebu Ya’la, age., s.60; İbn Rüşd, age., c.II, s.460; İbn Küdame, age., c.IX, ss.39-40; en-Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdulvehhab (v.733/1333), *Nihaytü’l-ereb fi fununi’l-edeb*, XXXI, Kahire-1926, c.VI, s.248; Şarâni, Abdulvehhab b. Ahmed b. Ali el-Ensari (v.923/1524), *Kitâbu’l-mizâni’l-kübrâ*, I-II, Bulak-1275; I-II, Kâhire- 1279, c.I, s.76; Şevkani; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (v.1250/1834), *Neylu’l-evtâr şerhu müntekal-ehbar*, I-IX, Mısır-1380/1961, c.VIII, ss.508-510; en-Nevavi, age., s.234.

¹¹⁶ Nisa, 4/34.

¹¹⁷ Maverdi, age., s.130; Ebu Ya’la, age., s.60; en-Nüveyrî, age., c.VI, s.248; Zuhayli, age., c.VI, s.745.

¹¹⁸ Bu konu da bk. İbn Hayyan, Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf (v.745/1359), *Bahru’l-muhit*, Mısır-1328, c.III, s.239; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (v.1358/1972), *Hak Dini Kur’an Dili Türkçe Tefsir*, I-IX, İstanbul, (t.y.), c.II, ss.1348-1349.

¹¹⁹ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (v.310/922), *Camiu’l-beyan An te’vili’l-Kur’an*, Mısır-1954, c.V, s.57 vd.; Cassas, age., c.II, s.188; İbn Kesir, İmâduddin

Bu âyetle ilgili olarak Müfessirlerin bir kısmı, âyetin sadece evlilik hayatı ve aile düzeni ile ilgili olduğunu söylerken, bir kısmı da âyetin umûmî bir mana taşıdığını ve erkeklerin devlet idaresindeki görevlerini de kapsadığını belirtmektedirler¹²⁰.

Yalnızca âyet ve hadislerin lafızlarını değil, bunların yanında uygulamayı ve dolayısıyla örf ve âdeti de göz önüne alan müctehit ve müfessirler; “sözlük manası “bir şeyin üzerinde duran, hâkim olan, özen gösteren, onunla yakından ilgilenen” demek olan kavvâmlığa , “reislik, yöneticilik, eğitim, koruma, savunma, ıslah, kazanma, üretme” mânalarını yüklemişlerdir. Tarih boyunca erkekler bu işleri ve sıfatları, fiilen kadınlardan daha ziyade yüklenmişlerdir. Çağımızda kelimeye yüklenen hâkim mâna ise âile resliği”dir. Ayetten erkeklerin yönetim, savunma ve koruma bakımlarından genel olarak önde oldukları anlaşılacakla beraber, takip eden cümleler göz önüne alındığında burada, aile kurumunda hâkimiyet ve yöneticilik manasının ağır bastığı görülecektir”, demektedirler¹²¹.

Günümüz araştırmacılarından Bayraktar Bayraklı, bu âyeti tefsir ederken, kavvam kelimesine, “İşi tam anlamıyla yapan, kadın işlerini hakkıyla yerine getiren, onu korumada itina gösteren” anlamını vermektedir. Ayrıca kavvam kalıbına, kayyım, yani “idareci, başkan, reis” manasını da vermenin mümkün olabileceğini belirtmekle birlikte, bu reisliğin erkeği kadına baskı yapma, onu ezme, ona zulmetme hakkı tanımadığını, zira reisin kavminin hizmeteçisi olduğunu dile getirmektedir¹²². Çünkü reis, kadının problemlerini çözecek, ailenin işlerini görecektir ve bu konularda sorumluluk yüklenecektir. Süleyman Ateş de; erkeklerin kadınlardan üstün olmasını yorumlarken, âyetin erkek cinsinin kadın cinsine üstünlüğünü belirttiğini, bunun tek tek her erkeğin, her kadından üstün olduğu anlamını taşımadığını, zira nice kadınların zekada, bilgide, beceride, beden gücünde çok erkekten üstün olduğunu kaydeder¹²³.

Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (v.774/1375), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, İstanbul-1985 c.II, s.256; Vehbi, Mehmet (v.1337/1949), *Hülasetü'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul-1987, s.910-911.

¹²⁰ Beydavi, Ebû Sâ'd, Nasıruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî (v.691/1292), *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, (Mecmeu't-tefâsir'in içinde), I-VI, İstanbul, (t.y.), c.II, s.64; Vehbi, Mehmet (v.1337/1949), *Ahkamu'l-Kur'aniyye*, İstanbul-1947, s.129; Yazır, age., c.II, s.1349; Akkaya, Necla, “İslâm Hukuku'nda Kadının Siyasi Hakları”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara-1991, c.V, sayı.4, s.64.

¹²¹ Karaman, Çağrı, Dönmez, Gümüş, age., c.II, s.44.

¹²² Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul-2002, c.V, s.120-123.

¹²³ Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, I-XXX, İstanbul (t.y.), c.XI, s.94.

Maliki, Şafii, Hanbelî ve Zeydi Fakihlerin bazısı yukarıdaki âyete dayanarak kadının devlet başkanı olamayacağını, yöneticilik, hakimiyet ve riyasetin erkeklere ait olduğunu, evin idaresi bile verilmeyen kadına devlet başkanlığı gibi bir görevin verilmesinin söz konusu olamayacağını ifade ederler¹²⁴.

Maliki, Şafii, Hanbelî ve Zeydi Fıkıh âlimlerinin dışındaki bazı fıkıh âlimleri ise, bu âyetin aile düzeni ve evlilik hayatını konu aldığını belirterek, âyetin kadının siyâsî haklardan olan devlet başkanlığına getirilmesini yasaklayıcı mahiyette olmadığını söylemektedirler¹²⁵.

İzaha çalıştığımız gibi, Fakihler ile Müfessirler, bu âyet hakkında farklı görüşler beyan etmektedirler. Ayetin hangi şeye delâlet ettiği konusunda da belirli bir fikirde birleşmemektedirler. Dolayısıyla bu âyeti esas alarak, kadının devlet başkanı olamayacağını söylemek mümkün değildir. Ayetin nüzul sebebini incelediğimizde; kanaatimizce âyetin evlilik hayatı ve aile düzeni ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır¹²⁶.

Devlet başkanının erkek olması gerektiğini ileri süren Fıkıh âlimleri kendilerine hadisten de delil getirirler. Bu fakihlerin delil olarak kabul ettikleri ve üzerinde en çok durdukları hadis Ebu Bekre'nin rivayet ettiği hadistir. Ebu Bekre şöyle anlatır:

“Cemel vakasına katılmak ve onlarla birlikte¹²⁷ savaşmak üzereyken Hz. Peygamberden duymuş olduğum bir hadis, beni bu savaşa katılmaktan kurtardı. Hz. Peygamber, Fârisilerin, Kisra'nın kızını devlet başkanı yapıp başlarına geçirdiklerini duyunca; “İşlerini kadına bırakan bir millet asla felah bulmayacaktır”¹²⁸ buyurdu.

¹²⁴ Mevdudî, Ebu'l-A'la (v.1365/1979), *İslam'da Hükümet*, (Çev. Ali Genceli), Ankara, (t.y.), ss.650-652; Abdulkadir Şeybe, *Hukuku'l-mer'e fi'l-İslâm*, (m.y.), Cidde-1371, ss.41-47; Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, İstanbul-1984, s.276.

¹²⁵ Derveze, Muhammed İzze (v.1404), *ed-Düsturu'l-Kur'âni ve's-sünnetü'n-nebeviyye fi şuuni'l-hayat*, (b.y.), 1966, c.I, s.115; es-Saidi, Abdulmüteal, *en-Nazariyyatü'l-İslâmiyye fi'd-devle*, Mısır-1917, ss.237-238.

¹²⁶ Bu ayetin nüzul sebebi için bkz. Taberi, *Tefsir*, c.V, s.57-58; Cessas, age., c.II, s.188; Razi, age., c.IX, ss.87-88; Kurtubi, Ebû Abdullah Şemsüddin b. Muhammed b. Ahmed el-Ensâri (v.671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I- XXII, Kâhire-1994, c.V, s.168-169; Mehmet Vehbi, age., c.IV, ss.74-76.

¹²⁷ Hadiste geçen Cemel vakasına katılanlardan murat, Hz. Aişe ve onunla beraber olan askerlerdir.

¹²⁸ İbn Hanbel, age., c.V, ss.38-51; Buhari, age., c.VIII, s.97; en-Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (v.303/915), *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul, (t.y.), c.III, s.227; Ayni, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed (v.855/1451), *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, (t.y.), (b.y.), c.VIII, ss.437-439.

Hadisçilerin çoğu bu hadisi, kadının emirlik, hâkimlik gibi bazı görevleri üstlenemeyeceği konusunda delil olarak kabul etmektedirler¹²⁹.

Maliki, Şafii, Hanbelî ve Zeydi Fıkıh âlimleri, hadiste geçen “*emr*” kelimesinden maksadın, kavmin; hilâfet, bakanlık, imaret, saltanat, ordu hazırlama ve hâkimlik gibi bütün işlerin olduğunu, Hz. Peygamberin kadını bir iş başına getiren kavimlerin felah bulmayacağı şeklindeki ifadesinin bunu tekit ettiğini, kadının bu tür bir fiilin haram olması sebebiyle bu haramdan nehyolunduğunu, zira kadının; çocuklarını yetiştirmek, onları terbiye etmek gibi asli görevlerinin bulunduğunu, ayrıca yaratılış olarak kadının zayıf ve yumuşak olup isabetli karar veremeyeceğini, bu ve benzeri sebeplerle de kadının devlet başkanlığı gibi devlet işlerinden bir görevi üstlenmesinin uygun olmayacağını belirtirler ve bu hadisi bir engel olarak görürler¹³⁰. Bunların dışında kalan bazı Fakihler ise, bu hadisin umum ifade etmediğini, Hz. Peygamberin bu sözünün sadece Kısra'nın kızı ile ilgili ve özel olduğunu, asıl olan lâfzın umumiyeti olmayıp sebebinin hususiyeti olduğunu belirtmekte ve bu hadisin sadece sebebinin belirten olaya hasredileceğini söylemektedirler¹³¹.

Hadisin sebebi vürudu üzerinde duran bazı hadisçiler, Cemel Vakası ve Hz. Aişe'nin buna iştiraki üzerinde durmakta, şayet böyle bir hadisin bulunduğunu Hz. Aişe bilseydi, bu savaşa katılmazdı. Hz. Aişe gibi bir kişinin böyle bir hadisin varlığından habersiz olması ise düşünülemez demektirler¹³².

Kadının hakimlik görevine getirilemeyeceği hususuna delil olarak alınan bir başka hadis de şöyledir :

*“Başkanlarınız en hayırlıdır, zenginleriniz de cömertleriniz olur ve işleriniz aranızda danışma ile yürürse, yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır. Fakat başkanlarınız en kötüleriniz, zenginleriniz de cimrilikleriniz olur ve işleriniz de kadınlarınızın emrinde bulunursa, o zaman yerin altı, sizin için yerin üstünden daha hayırlıdır”*¹³³.

Tirmizi bu hadisin garip hadislerden olduğunu zikretmektedir¹³⁴. Bu hadisin râvisi olan el-Müreyy'in rivayetinde tek kaldığı ve garip hadisler rivayet ettiği söylenmektedir¹³⁵.

¹²⁹ Ayni, age., c.VIII, ss.436-439.

¹³⁰ Nevavi, age., ss.235-236.

¹³¹ Kasimi, age., c.I s.321; Akkaya, agm., s.244.

¹³² el-Askalani, Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Hacer (v.852/1466), *Fethu'l-bari fi şerhi sahihi'l-Buhari*, Kahire, (t.y.), c.VIII, s.128.

¹³³ Tirmizi, age., c.II, s.43.

¹³⁴ *Garip hadis*: Ravinin rivayetinde tek kaldığı veya hadisin metninde veya senedinde olan fazlalığı ancak tek kişinin zikrettiği hadislerdir. (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara-1992, s.102).

Mevzu olma ihtimali kuvvetli olan bu hadise dayanarak kadının devlet başkanlığı görevine getirilemeyeceğini söylemek zordur. Zaten bazı Fıkıh âlimleri bu hadisi kendilerine delil olarak almamış ve bu hadise hiç temas etmemiştir. Zayıf olan bu hadisi delil alarak kadının devlet başkanlığı gibi bir göreve getirilemeyeceğini söylemek mümkün görülmemektedir.

Devlet başkanının erkeklerden olması gerektiğine dair delil olarak alınan diğer bir hadis de şöyledir:

*“Sizin kadar eksik akıllı ve eksik dinli birinin (kadınların), akıl sahibi birine üstün geldiğini görmedim”*¹³⁶.

Bu hadisin sebab-i vürudunu incelediğimizde; hadisin Hz. Peygamberin bayram namazlarından birini kılmak üzere musallaya gitmek üzere yolda rastladığı kadınlara bu sözü söylediği, kadınların da *“akıllarının ve dinlerinin eksikliğinin ne olduğunu”* sorduklarında, Hz. Peygamberin;

*“İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliği yerine geçmesi kadının aklının noksanlığı, hayızlı olduğunda namaz kılmaması ve oruç tutmaması da dinin noksanlığıdır”*¹³⁷, cevabını verdiğini görüyoruz.

Hadisciler, bu hadisi iman babında zikretmişler, *“dinin noksanlığı”* ifadesinden de, imanın artabileceği veya eksilebileceği mevzuunu anlayıp bu yönde değerlendirmeye tabi tutmuşlardır¹³⁸.

“Kadının akli ve dini noksandır” hadisinin erkeğe nazaran akli yönden eksikliğine delâlet ettiğini söyleyen fakihlere göre, anlayış, zekâ ve yeterlilik gerektiren bir konuda kadının bu göreve getirilemeyeceği hususu ortaya çıkmaktadır.

Bu hadisin kadının devlet başkanı olmasını engelleyen bir nass olmadığını söyleyen Fıkıh âlimlerimizden Saidi; kadının aklının ve dininin eksik olduğu şeklindeki bir mananın hadisten çıkarılamayacağını, böyle bir düşüncenin hadisin tamamının değil, sadece *“kadının akli ve dini noksandır”* kısmının dikkate alınmasından kaynaklandığını, *“akli ve dini noksandır”* ifadesinden gerçek anlamda bir akıl ve din noksanlığının kastedilmediğini, şayet böyle bir şey olsaydı kadının mallarda tasarruf hakkına da sahip olmaması gerekeceğini belirtmektedir¹³⁹.

¹³⁵ Tirmizi, age., c.II, s.83.

¹³⁶ Buhari, age., c.I, s.83; Ebû Davud, age., c.V, s.59.

¹³⁷ Buhari, age., c.I, s.83; Ebû Davud, age., c.V, s.59

¹³⁸ Azimabâdî, Ebû Tayyib Muhammed Şems (v.1911/1297), *Avnu'l-ma'bud şerhu sünen-i Ebi Davud*, I-XIV, Medine 1969, c.XII, ss.438-439.

¹³⁹ Saidi, age., s.239-243.

Kadının akıl yönünden erkeklere eşit olup olmadığı hususu Fakihler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Kadının zeka bakımından erkeklere eşit olduğunu söyleyen fakihler kendilerine âyetlerden delil getirmişlerdir¹⁴⁰.

Kadının İslâm'da önemli bir yeri olduğu ve İslâm tarihinde büyük roller oynadığı bir gerçektir. İslâm tarihi buna dair sayısız örneklerle doludur¹⁴¹.

Devlet başkanının erkek olması gerektiğini ileri sürenlerin delillerinden birisi **de kadının devlet başkanı olamayacağı konusunda meydana gelen icmâ'dır**. Bu görüşü benimseyen Fıkıh âlimleri; fukaha ve İbn Hazm'dan önceki müçtehit imamların, kadının devlet başkanlığına atanmasının caiz olmadığını ve bunun Kitap ve Sünnet'e isnat edilerek günah ve haram olduğu konusunda icmâ' edildiğini söylemektedirler. Buna misal olarak da, Hz. Peygamber, Hulefâ-i Raşid'in ve onlardan sonra gelen devirlerde, vali, ordu komutanı ve kadıların tayinlerinde hep erkeklerin görevlendirildiğini, istişare heyetlerine kadınların da iştiraki konusunda umumî davet bulunmasına rağmen buralara sadece erkeklerin katıldığını göstermektedirler¹⁴².

Ancak inceleyebildiğimiz kaynaklarda, Müslüman kadınların Hz. Peygamber ve halifeler döneminde hiçbir işe karıştırılmadığı hususu doğrulanmamaktadır. Zira hem Hz. Peygamber, hem de Dört Halife kadınlarla istişare etmiş ve bazı konularda onların fikirleri doğrultusunda hareket etmişlerdir¹⁴³.

Devlet başkanının erkek olmasının gerektiğini savunanların kendilerine delil olarak aldıkları bir diğer husus da şudur:

Bu görüşü savunan Fıkıh âlimleri; Devlet başkanlığı görevi erkekler arasına karışmayı ve onlarla beraber olmayı, çeşitli yerlerde ve toplantılarda bulunmayı gerektirir. Bu sebeple devlet başkanının erkek olması gerekir. Zira kadın devlet başkanı olunca; bazen bir, bazen de çok sayıda erkekle baş başa kalabilir. Bu ise kadınların içtimai ve ahlâki yönden toplumda büyük kayıplara uğramalarına sebebiyet verir. İslâm'ın kadının hürmet ve izzetini sınırlamasında büyük hikmet, kadınlığı ve onun ahlâkını her türlü abes ve düşmanlıktan koruma vardır. Kadının bir yabancı ile baş başa kalması, ona incitici bir şekilde bakılması, kadının mahremi olmayan kişilere ziyet yerlerini göstermeleri, toplantı yerlerinde onlarla beraber olup aralarına karışmaları haramdır. Bu sebeple ka-

¹⁴⁰ Bkz. en-Nisa, 4/1; en-Nahl, 16/97; el-Bakara, 2/228; el-Maide, 5/38.

¹⁴¹ Bu konuda bk. Hallâf, age., s.298; Saidi, age., s.243; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev. M. Salih Mutlu), I-II, İstanbul-1972, c.II, s.195.

¹⁴² Nevavi, age., ss.236-237.

¹⁴³ Saidi, age., ss.243-244.

dının evinde bulunması, esas vazifesi olan zevcelik ve annelik görevini yerine getirmesi en uygun olanıdır. Kadın ancak meşru hallerde veya zaruret oldukça evinden çıkar. Evinden çıktığında da örtünmesi, şüphe uyandırıcı ve fitneye düşürücü, erkekleri davet edici yerlerden uzak bulunması gerekir. İşte sayılan bu sebeplerden dolayı kadının devlet başkanlığı gibi bir görevle uğraşması haramlara düşmeye sevk edeceğinden uygun değildir, demektedirler¹⁴⁴.

b. Devlet başkanında erkek olmanın şart olmadığını, bazı hallerde kadınların da bu göreve atanabileceğini ileri süren Fıkıh âlimleri ve delilleri:

Kadının devlet başkanı olabileceğini söyleyen Fıkıh âlimleri, kadın ve erkeğin hak ve görevlerde eşit olduklarını ileri sürerler ve bu görüşlerini âyetlerle¹⁴⁵ destekleyerek, kadının devlet başkanlığı görevine atanabileceğini belirtirler.

Son devir fakihlerden Mustafa es-Sibâi, kadının devlete ait görevleri üstlenmesinin doğru olmayacağını, kadının esas vazifesinin evinin işleriyle ve çocuklarının eğitimiyle uğraşmak olduğunu, ancak devlete ait görevleri üstlenme hakkının da bulunduğunu, bu hakkını kullanmasının ise arzu edilmediğini ifade etmektedir¹⁴⁶.

Buraya kadar zikredilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, kadının devlet başkanı olarak atanabileceği veya atanamayacağı görüşünü benimseyen Fıkıh âlimleri, kendi görüşlerini destekler mahiyette kendilerini haklı gösterecek farklı deliller ortaya koymaktadırlar. Ancak biz kadının devlet başkanı olmayacağını belirten fakihlerin görüşlerine katılmıyoruz. Çünkü kadının İslâm'da büyük bir yeri vardır ve İslâm tarihinde büyük roller oynamıştır. Hz. Peygamber (sav.) den itibaren tarihi seyir içerisinde bu gerçeği ortaya koyan sayısız örnekler bulunmaktadır. Meselâ Hz. Ömer (r.a.)in akrabalarından bir hanım olan Şifâ binti Abdillâh, İslâm'dan evvel bile okuma-yazma biliyordu. Hz. Peygamber (sav.)in hanımı Hafsa (r.anhâ)ya okuma-yazmayı o öğretti. Hz. Peygamber (sav.) ve Hz. Ömer (r.a.), Şifâ isimli bu kadını muhtesip olarak görevlendirmişlerdir¹⁴⁷. Ayrıca Hz. Aişe (r.anhâ)nin ilmî sahada gösterdiği başarı, onun akli yönden ne derece mükemmel bir insan olduğunu göstermeye yeterlidir. Sahabenin en büyük fâkihleri bile fikhî meselelerde kendisine danışmış, birçok hadisler rivayet ederek sahabe içinde en gü-

¹⁴⁴ Nevavi, age., s.237

¹⁴⁵ Hak ve görevlerde kadın-erkek eşitliği konusunda bkz. el-Bakara, 2/228; et-Tevbe, 9/71.

¹⁴⁶ Mustafe es-Sibai, *el-Mer'e beyne'l-fikh ve'l-kanun*, Beyrut-1984, ss.151-153.

¹⁴⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c.II, s.195.

venilir raviler arasında yer almıştır. İslâm ülkelerinde fetvâ veren kadınların en başında Hz. Aişe (r.anha)nin ismi zikredilmektedir¹⁴⁸.

Diğer yönden Hz. Peygamber ve dört halifenin kadınlarla istişare ettiği ve onların fikirlerini aldığı tarihen sabittir. Meselâ, Hz. Peygamber (sav.)in Ümmü Seleme (r.anhâ) ile Hudeybiye Antlaşması esnasında, sahabenin verilen emri yerine getirmemesi üzerine, nasıl hareket edebileceği hususunda istişare ettiği bilinmektedir¹⁴⁹.

Kur'an-ı Kerim Hz. Süleyman'dan bahsederken diğer vasıfları yanında kendisine kuşdilinin öğretildiğini, cinler, insanlar ve kuşlara hükmettiğini ve onlardan müteşekkil ordularının bulunduğunu bildirmektedir. Âyetlerde bu konuda verilen bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: Bir sefer esnasında ordularıyla birlikte karınca vadisine gelen Hz. Süleyman kuşları gözden geçirir ve hüdhüdün¹⁵⁰ orada olmadığını anlar. Sebebeni sorarak eğer mazereti varsa bunu ispat etmesini, yoksa canını yakacağını veya kafasını koparacağını belirtir. Çok geçmeden hüdhüd gelip Hz. Süleyman'a onun bilmediği Sebe' halkından haber getirdiğini, bu ülkeyi bir kadın hükümdarın yönettiğini söyler ve onların dini inançları hakkında bilgi verir. Bunun üzerine Hz. Süleyman hüdhüde bir mektup vererek Sebe'ye götürmesini ve oradaki yöneticilerin nasıl bir karar alacaklarını öğrenmesini ister. Mektubu okuyan Sebe' melikesi, ileri gelen adamlarıyla istişare ettikten sonra Hz. Süleyman'a bazı hediyeler göndermeye karar verir. Bu duruma öfkelenen Süleyman Belkıs'ın hediyelerini elçileriyle birlikte geri yollar ve onu üzerine yürümekle tehdit eder. Sonunda bizzat Hz. Süleyman'ın ziyaretine gitmek zorunda kalan melike, onun cismânî ve ruhânî gücü karşısında gerçek bir peygamber olduğunu anlar ve daha önce yanlış yolda bulunduğunu itiraf ederek tevhit dinini kabul eder¹⁵¹.

Müfessirler Sebe' ülkesinde hükümdar olan ve Kur'an'da adı anılmaksızın bahsi geçen kadının Belkıs bint Şürahbil olduğunu kaydetmektedirler. Ancak kaynaklarda Yelkame bint el-Yeşrah b. Hâris veya Belkıs bint el-Hedahid b. Şürahbil, bir Habeş efsanesine göre Mâkedâ adlarıyla anıldığı da bildirilmiştir. Belkıs'ın kimliği hakkında kesin bilgi verilmemekle birlikte tarihçiler onun milâttan önce X. Yüzyılda yaşamış, Hz. Süleyman'a çağdaş bir Arap kraliçesi olduğunu söylemişlerdir. Ha-

¹⁴⁸ Hallâf, Abdulvehhab (v.1375), *İlmü usulî'l-fıkh*, İstanbul-1983, s.298.

¹⁴⁹ Saidî, a.g.e., s.243.

¹⁵⁰ Hüdhüd, çavuş kuşu denilen ve kendisine özgü nağmelerle öten bir kuş türünün adıdır. Bu âyette zikredilen hüdhüdün ise Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş özel bir yaratık olduğu anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bk. Harman-Ömer Faruk, Kurnaz-Cemal, "*Hüdhüd*" md. *DİA*, İstanbul-1998, c.XVIII, s.461.

¹⁵¹ Neml, 27/16-35. Bu konuda bkz. Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, "*Sebâ Melikesi Belkıs*" md., İst. (t.y.), I-XXX, c.XVIII, s.477-481.

beş efsanesine göre adı Mâkedâ olan Sebe' melikesi Hz. Sülyeman'la evlenmekte ve Habeş hanedanı onların çocukları olan I. Menelik ile başlamaktadır¹⁵².

Sebe' melikesinden övgü ile bahseden âyetlerden, kadının, eğer şartlarını taşıyorsa devlet başkanı dahi olabileceği anlaşılır. Çünkü Kur'an'ın hiçbir yerinde kadının başa geçemeyeceğinden söz edilmemiştir. Hatta Hz. Peygamber (sav.)in en çok sevdiği, kendisinin birçok hadisini rivayet etmiş olan mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Cemel Vak'asında, taraftarlarına komutanlık etmiştir. Bu durum da saygın ve bilgin bir hanımın, en yüksek mevki'lere çıkabileceğini gösterir¹⁵³.

İslâm tarihinin her döneminde büyük hizmetler veren, mükellefiyet açısından erkeklere eşit olan, ailevi işlerin yanı sıra İslâm'ın ve toplumun menfaatine yararlı hizmetler verebilecek kabiliyette yaratılan kadını eve hapsederek, onu devlet hizmetlerinden alıkoymanın doğru bir davranış ve düşünce olmadığı kanaatindeyiz.

7. Devlet Başkanının Âlim Olması

Fıkıh âlimleri, devlet başkanı olarak tayin edilecek şahsın âlim olup bütün dini bilgilerle mücehhez olması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir¹⁵⁴.

Son devir fakihler, devlet başkanının dini bilgilerle mücehhez olabilmesi için şu dört esası bilmesi gerektiğini belirtirler:

a. Kur'an : Devlet başkanı Kur'an ile ilgili olarak; nâsîh, mensuh, muhkem, müteşabih, umum, husus, mücmel, müfesser, mutlak ve mukayyet olmak üzere toplam on husus ile, Kur'an'da beş yüz civarında olan ahkâmla ilgili âyetleri bilmesi gerekir.

b. Sünnet : Devlet başkanı Sünnetten ahkâmla ilgili olan bütün hususları bilmelidir. Bunlar, yukarıda Kur'an ile ilgili olarak sayılan bilgilere ilâveten; mütevatir, ahad ve mürsel kısımları, söz, dil ve takriri kısımları, vürud ve nakil sebepleri, muttasıl, munkatı' ve müsned olanları, sahih ve zayıf olanları ihtiva eder.

c. İcmâ' : Devlet başkanının, kendisinden önceki alimlerin ittifak ettikleri ve ihtilâfa düştükleri hususları bilmelidir.

¹⁵² Bilgi için bkz. Yücetürk, Orhan Seyfi, "Belkıs" md., *DİA.*, İstanbul-1992, c.V, s.420; Karaman, Çağrı, Dönmez, Gümüş, age., c.IV, s.192.

¹⁵³ Ateş, age., c.XVIII, s.481.

¹⁵⁴ Maverdi, age., s.131-132; Ebu Ya'la, age., s.61-62; İbn Küdame, age., c.IX, s.40; Ali Haydar, age., c.IV, ss.671; Muhammed İvad, age., s.175; Medkur, age., s.40; Atıyye Müşerrefe, age., s.165.

d. Kıyas: Devlet başkanının, kıyasın şartlarını, nevilerini, Kur'an'dan ve Sünnetten nasıl hüküm çıkarılacağını bilmelidir.

Fıkıh âlimleri, devlet başkanının bu bilgilere sahip olabilmesi için bir de Arapça'yı bilmesi gerektiğini ilave ederler. Bu fakihler, devlet başkanının bilgisi yukarıda sayılan bu dört esası bütün yönleriyle kapsıyorsa, o takdirde onun müçtehit sayılacağını, dolayısıyla hem hüküm, hem de fetva vermesinin caiz olacağını, belirtmektedirler¹⁵⁵.

Fıkıh âlimleri devlet başkanının müçtehit¹⁵⁶ olmasının gerekip gerekmediği hususunda ihtilâf etmişler ve bu konuda farklı görüşleri sürmüşlerdir. Bunların bir kısmı, devlet başkanının müçtehit olmasının asıl olmasıyla birlikte, son asırlarda müçtehit bulunmadığı takdirde, müçtehit olmasının asıl olmasıyla birlikte, son asırlarda müçtehit bulunmadığı takdirde, müçtehit olmadığı halde devlet başkanlığına tayin edilen kişinin kendisinden önceki müçtehitleri taklit ederek icraatta bulunabileceğini ve bu şekildeki icraatlarının da geçerli olacağını söylerler¹⁵⁷.

Kanaatimizce en isabetli ve günümüzün şartlarına da uygun olan görüş bu son zikrettiğimiz görüştür. Çünkü, zamanımızda müçtehit bulunmamakla birlikte, devletin başına mutlaka bir devlet başkanı gerekmektedir. Müçtehit bulunmadığı gerekçesiyle devlet başkanı tayin edilemeyecek olursa insanların haklarının alınması, suçluların cezalandırılması, zalimin zulmüne son verilmesi mümkün olmaz. Kuvvetli olan hakkını alır, zayıf ise daima ezilen olur. Toplum nizamı sarsılır. Halbuki İslâm'ın gayelerinden biri de insanları iyiye ve güzele yönlendirme, onla-

¹⁵⁵ Hassaf, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer (v.261/874), *Edebü'l-kâdi*, Kâhire, (t.y.), s.38; Maverdi, age., s.131-132; İbn Küdame, age., c.IX, s.41; Ali Haydar, age., c.IV, ss.671; Muhammed İvad, age., s.175; Nebhan, age., ss.572-573; Alyan, age., ss.72-73; İbn Arnus, Mahmud b. Muhammed, *Tarihu'l-kaza fi'l-İslâm*, Kâhire, (t.y.), s.80.

¹⁵⁶ Müçtehitte aranan şartlar konusunda geniş bilgi için bk. Şafii, age., c.VI, s.203; İbn Hazm, *el-Muhalla*, c.IX, s.363; İbn Küdame, age., c.IX, ss.40-42; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ebû Bekr (v.751/1352), *İlâmu'l-muvakkîin an rabbi'l-âlemîn*, I-IV, Kâhire-1980, c.IV, s.199; er-Remli, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamza (v.957/1571), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc fi'l-fıkıh*, Mısır- 1928, c.VIII, s.389; Şirbini, age., c.IV, s.375; Hallaf, age., s.258; Alyan, age., ss.72-74; Fuat ve Abdu'l-Mün'im, *Hükmü'l-İslâm fi kazâi's-şâ'bi*, (b.y.), 1973, ss.47-48; Zeydan, Abdu'l-Kerim, *Usulü'l-fıkıh*, İstanbul-1979, s.340-345; Ebu Zehra, Muhammed (v.1974), *İslâm Hukuku Metodolojisi*, (Trc. Abdulkadir Şener), Ankara-1979, ss.325-333; Bilmen, age., c.VIII, ss.215-216.

¹⁵⁷ Bu fakihler ve delilleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Hümam, age., c.V, s.454; İbn Ferhun, age., s.19; Ali Haydar, age., c.IV, s.671; Medkur, age., s.42; Nevavi, age., ss.245-246.

rın aralarında adaleti tesis edip hakkı sahibine teslim etmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, devlet başkanlarına ihtiyaç vardır.

8. Bedeni Yeterlilik (Vücut sağlamlığı)

Devlet başkanının görevini yeterince yerine getirebilmesi için bedeni buna engel olacak herhangi bir eksikliğin olmaması gerekir. Devlet başkanının; görme, işitme ve konuşmasında sağlıklı olması şarttır. Bu duyuların yokluğu ve eksikliği halinde görevini gayesine uygun olarak yerine getiremez. Ayrıca onun organlarının, gereği gibi hareket etmesini engelleyen ve çabuk davranmasına mani olabilecek olan her türlü kusurdan salim olması da gerekmektedir¹⁵⁸.

İslâm'da anayasa ve idare hukukunun kurucusu olarak görülen Maverdi; devlet başkanının bedeninde herhangi bir eksiklik arız olursa, bunun görevine devamı üzerinde ne gibi etkilerinin olacağını detaylıca incelemiştir. O'na göre vücuttaki eksiklik, duyularda, organlarda ve tasarruflarda olmak üzere üç şekilde olur. Şimdi bunları sırasıyla görelim¹⁵⁹:

a. Duyulardaki Eksiklik

Duyulardaki eksiklik de üç türdür: Bunların bir kısmı devlet başkanı olmaya engel olup, bir kısmı engel değildir. Ayrıca bir kısmının engel olup olmayacağı hakkında da Fıkıh âlimleri arasında görüş ayrılığı vardır.

Devlet başkanlığına engel olan kısım; aklın zail olması ve gözün görmemesi olmak üzere iki kısımdır. Kaybedilmeleri halinde devlet başkanı olma hususunda herhangi bir etki göstermeyen ikinci kısımdaki engeller de; kokuların alınıp idrak edilmesine imkân vermeyecek şekilde burnun duyu özelliğini yitirmesi ve tatların ayırt edilmesini sağlayan tat alma duyusunun kaybı olmak üzere iki türdür. Bunların devlet başkanlığı akdinde herhangi bir etkileri yoktur. Çünkü bunların ancak tat almada etkisi olmakla birlikte, devlet konusundaki görüşlere ve yapılacak devlet işlerine herhangi bir etkisi yoktur.

Fıkıh âlimlerinin ihtilâf ettiği hususlardan bir üçüncü ise; *sağır ve dilsizin* devlet başkanı olup olamayacağı hususudur. Bunlar işin başında devlet başkanlığı akdinin yapılmasına engeldir. Çünkü bu kusurların bulunması halinde devlet başkanında bulunması gereken nitelikler tam olmamaktadır. Bununla birlikte bu kusurların sonradan ortaya çıkması halinde devlet başkanlığına engel olup olmayacakları konusunda yine Fıkıh âlimleri arasında ihtilâf vardır. Bazı fakihler; bunun devlet başkan-

¹⁵⁸ el-Meheran, age., c.I, s.62; Zuhayli, age., c.VI, s.695.

¹⁵⁹ Maverdi, age., s.31-32; İbn Haldun, age., c.I, s. 486-487; Zuhayli, age., c.VI, s.695-696.

lığının devamına mani olacağını belirtirler ve bunu kör olmanın devlet başkanlığı görevini sona erdirmesine kıyaslarlar. Çünkü sağrlık ve dilsizliğin işlerin çekip çevrilmesinde ve yapılmasında olumsuz etkileri olur. Bu sebeple, bu gibi kişilerin devlet başkanlığı görevinden alınmasının uygun olacağını belirten Fıkıh âlimlerinin görüşlerinin isabetli olduğunu düşünüyor, biz de bu görüşe katılıyoruz.

Bazı Fıkıh âlimleri; dilsiz ve sağrın malum işaretinin bunların yerini tutacağından bahisle, bu kusurlarla birlikte devlet başkanlığının devam edeceği görüşünü serdederken; bazıları da, şayet devlet başkanı güzel bir şekilde yazı yazabiliyorsa, bu kusurları sebebiyle devlet başkanlığından düşmeyeceğini, yazamıyor ise bu kusurları sebebiyle görevinin sona ereceğini belirtirler. Bu fakihler yazı ile anlaşmanın mümkün olacağını, ancak işaret ile anlaşmanın karışıklığa yol açabileceğini ileri sürerler.

b-Azaların yitirilmesine gelince:

Azalarda meydana gelen eksikliği dört kısımda incelemek mümkündür:

ba. Devlet başkanlığına aday olmaya ve devamına etki etmeyen kusurlar : Bu kusurlar erkeklik organın, husyelerin ve iki kulağın kesilmesi gibi kusurlar olup görmeye, herhangi bir iş yapmaya, oturup-kalkmaya ve fiziki yapıdaki görüntüye etkisi olmayan kusurlardır.

bb. Devlet başkanlığı akdine ve devamına engel olan kusurlar : Bunlar ellerin yahut ayakların kaybedilmesi gibi herhangi bir iş yapmayı veya oturup-kalkmayı, yürümeyi engelleyen kusurlardır.

bc. Devlet başkanlığı akdini engellemekle birlikte, bu görevin devamına etki edip etmediği ihtilâflı olan kusurlar : Bunlar iki elden, yahut iki ayaktan birisinin kaybedilmesi gibi, bazı işlerin yapılmasını yahut kısmen oturup-kalkmayı engelleyen kusurlardır. Bu gibi kusurlar devlet başkanlığına aday olmaya manidir. Ancak devlet başkanlığı görevinde bulunan bir kişinin sonradan bu gibi bir kusura müptelâ olması halinde bu kişinin devlet başkanlığının devam edip etmeyeceği hususunda ihtilâf vardır. Bazı Fıkıh âlimleri böyle bir kişinin devlet başkanlığı görevine devam edebileceğini belirtirken, bazıları devlet başkanlığı görevine son verileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.

bd. Devlet başkanlığının devamını engellemeyen, fakat aday olabilmeye etkisi hakkında farklı görüşler bulunan, insan bedeninin estetiğini bozmakla birlikte herhangi bir iş yapmaya veya kalkıp oturmasına etkili olmayan kusurlar. Bu kusurlar kişinin devlet başkanlığı görevinde kalmasında etkili olmazlar. Ancak bunların devlet başkanlığına aday olmayı engelleyip engellemediği hususunda Fıkıh âlimleri farklı görüşler beyan etmişlerdir. Onlardan bir kısmı aday

olmayı engelleyeceğini belirtirken, diğer bir kısmı engellemeyeceği görüşündedir. Bu kusurlara, kişinin burnunun kesik olmasını, iki gözünden birinin mil çekilerek veya başka bir sebeple kör olmasını misal olarak verebiliriz.

c. Tasarruftaki Eksiklik

Tasarruftaki eksiklik, “*hacr altına almak*” ve “*kahr*” olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Buradaki hacrdan maksat, yardımcılarında birisinin devlet başkanına karşı açıktan isyan etmemekle birlikte, ilmi siyaset ile devlet işlerinin idare ve yönetimini kendi eline geçirmesi demektir. Bu durum devlet başkanlığı görevinin sıhhatini etkilememekle beraber, bu tür olaylarda yönetimi ve devlet işlerinin idaresini eline geçiren bu kişinin icraatlarına bakılır. Şayet icraatları dinin hükümlerine ve adalete uygunsa bu konuda bir şey yapmaya gerek yoktur. Ancak dinin hükümlerine ve adalete aykırı düşerse; bu icraatlar kabul edilmediği gibi, bu kişinin elinden yönetim ve işlerin tekrar alınması yanında, onun uzaklaştırılması konusunda ne gerekiyorsa yapılması yoluna gidilir.

Kahr hali ise, devlet başkanının güçlü bir düşmanın eline esir düşmesi ve ondan kurtulamaması demektir. Esaret hali, kişinin devlet başkanlığına aday gösterilmesine büyük bir engel teşkil etmektedir. Ancak kişi devlet başkanı olduktan sonra düşmanın eline esir düşerse, onun düşmanın elinden kurtarılması bütün müslümanların üzerine vaciptir. Müslümanlar onu esaretten kurtarma konusunda ümitlerini kesmedikçe devlet başkanlığı görevinden uzaklaştıramazlar.

9. Kureyş Soyundan Olmak

Fıkıh âlimleri, devlet başkanı adayının Kureyş soyundan olmasının gerekip gerekmediği konusunda ihtilâf etmişlerdir¹⁶⁰. Ancak bu Fakihlerin çoğunluğu Hz. Peygamberin devlet başkanlığının Kureyş'e ait olduğunu bildiren bazı hadislerine ve bütün Râşid Halifelerin Kureyş'ten olması gibi bazı olaylara dayanak, devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Söz konusu hadislerden bazıları şöyledir:

"*Bu iş (devlet başkanlığı) Kureyş'indir. Onlar İslâm'a bağlı kaldıkça, bu konuda onlarla mücadele eden herkesi, Allah yüzüstü yıkar*"¹⁶¹. "*Kureyş Kıyamete kadar iyilikte de, kötülükte de insanların yöneticisi-*

¹⁶⁰ Maverdi, age., s.32; Şehristani, age., c.I, s.199; İbn Haldun, *Mukaddime*, c.I, s.488-489; Zuhayli, age., c.VI, s.697; Hatiboğlu, Mehmet Said, "*Halifeliğin Kureyşliliği*", *AÜİF Dergisi*, sayı.XXIII, Ankara-1978, ss.120-213.

¹⁶¹ Buhari, age., *Ahkâm*, 1.

dir"¹⁶². "Devlet başkanlığı işi, onlardan iki kişi bile kalmış olsa, Kureyş arasındadır"¹⁶³.

Fıkıh âlimlerinin çoğu, bu ve benzeri hadislerle dayanarak devlet başkanının Kureyş'ten olması gerektiğini, hatta bu konuda icmâ' bulunduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁶⁴. Ancak bu konuda farklı görüşlere sahip olan firkalar da az değildir.

Ehl-i Sünnet, devlet başkanı adayının Kureyş'ten olması gerektiğini söyler. Bunlar kendilerine Hz. Peygamber'in; "İmamlar Kureyş'tendir". "Kureyşi öne geçiriniz, fakat siz onun önüne geçmeyiniz"¹⁶⁵, şeklindeki hadislerini delil olarak almaktadırlar.

Hariciler ve ondan sonra gelen Mutezile, diğer şartlara tamamıyla haiz olduğu takdirde, her müslümanın devlet başkanı olmaya hakkı bulunduğunu belirtmektedir¹⁶⁶.

Bazı fakihler, devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması ile ilgili şartın İslâm'ın insanlar arasında eşitliği ön gören eğilimleriyle bağdaşmadığını¹⁶⁷ belirtmekte ve böyle bir şartı kabul etmemektedirler¹⁶⁸.

Kureyş, Araplar arasında en önde gelen, medeni ve sosyal işlere alışkın, insanların çoğunun kendilerine uyduğu, cahiliye döneminden beri sözü en geçerli bir kabileydi. Bazı fakihler, Kureyş'in bu durumunu göz önüne alarak, kamu işlerinin ve siyasetin onlara ait kabul edilmesinde insanlık açısından büyük yararların bulunduğunu belirtmektedirler. Bu fakihlerden İbn Haldun, Kureyşlilerin böyle bir özelliğe sahip oluşunun hikmetini himaye ve hakların talep edilmesiyle gerçekleşen **asabiyete sahip oluşuna** bağlamakta, o zamanda bu özellik Kureyş'te bulunduğundan, devlet başkanının asabiyeti olan bir topluluk içinden çıkması gerektiği sonucuna varmaktadır. O, devlet başkanının böyle bir

¹⁶² Tirmizi, age., *Fiten*, 49.

¹⁶³ Buhari, age., *Ahkam*, 1.

¹⁶⁴ İbn Hazm, *el-Fisal*, c.IV, s.89; *el-Muhalla*, c.IX, s.359-360.

¹⁶⁵ "İmamlar Kureyş'tendir", hadisini Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'la ve Taberani, Bukeyr b. Vehb'den rivayet etmişlerdir. Müslim ise Hz. Cabir'den, "Hayırda da, şerde de insanlar Kureyş'e tabidir" şeklinde bir rivayet kaydetmektedir. Buhari ile Müslim, Ebu Hureyre'den: "Bu konuda insanlar Kureyş'e tabidirler. Müslümanları Kureyş'in müslümanlarına, kafirleri de Kureyş'in kafirlerine" hadisini rivayet etmektedir. Taberani de Hz. Ali'den, "Kureyş'i öne geçiriniz, fakat Kureyş'in önüne geçmeyiniz" diye bir rivayet kaydetmektedir. Taberani ayrıca Sevban'dan, "Onlar size karşı dosdoğru oldukları sürece siz de Kureyş'e dosdoğru olunuz..." rivayetini kaydetmektedir. (Ahmed b. Hanbel, age., c.III, s.129-183, c.IV, s.421; Askalâni, age., c.XIII, s.114; Hafız el-Münziri, age., c.III, s.170).

¹⁶⁶ Zuhayli, age., c.VI, ss.697-698.

¹⁶⁷ er-Rayyis, age., s.254; Zuhayli, age., c.VI, s.698.

¹⁶⁸ Şirvani, Abdulhamid, *Tuhfetü'l-muhtâc*, I-X, (b.y.), (t.y.), s.120.

topluluk içinden çıkmasının, dirlik ve düzenliğin daha kolay gerçekleşmesini sağlayacağı kanaatindedir¹⁶⁹.

Ziyaüddin er-Rayyis, İbn Haldun'un bu görüşünü tenkit ederek şöyle der: "İslam teşride (yasamada) bir amaç yahut toplumların oluşumunda bir temel olarak asabiyet düşüncesini benimsemediği için, bu konuda göz önüne alınması gereken güçlü olma ve itaat edilme özelliklerine sahip bulunmak olmalıdır. Bunlar ise geçmişte olduğu gibi, asabiyyete dayalı olarak ortaya çıkmayıp devlet düzeninden ve devletin sahip olduğu askeri güçten kaynaklandığından dolayı, böyle bir şart artık zorunlu görülemez. Halifenin meşru yolla ve müslümanların rızası ile seçilmesiyle yetinmek gerekir. O halde şu anda böyle bir şartın şu şekilde olması icap eder: Müslümanların yönetimini elinde bulunduran kimseye, halkın büyük kesimi tarafından teveccüh gösterilmesiyle itaat gerçekleşir ve halka yaptığı hizmetlerle kendisinden razı olunur. Böyle olunca, kamu idaresinden kaynaklanan bir gücün de sahibi bulunmuş olur. Onun varlığı ile birlik gerçekleşir ve anlaşmazlığa sebep teşkil eden hususlar ortadan kalkar"¹⁷⁰.

Muhammed Hamidullah Hz. Peygamber'in, "İmamlar Kureyş'tendir". "Kureyşi öne geçiriniz, fakat siz onun önüne geçmeyiniz"¹⁷¹, şeklindeki hadisleriyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmede; Hz. Peygamberin bu hadisleri hangi şartlar altında söylediğini ortaya koymak için çok uzun zaman harcadığını, ancak bu konuda bir şey bulamadığını, bu hususta en doğru çözümün Hz. Peygamberin bizzat kendi tatbikatının ne olduğuna müracaat etmek olduğunu belirttikten sonra, Hz. Peygambere vekillik edenlerden Evs, Hazrec, Kelb, Gifar ve Kinane kabilelerinden olan kimselerinde bulunduğunu zikreder ve Hz. Peygamberin bu gibi hadislerini özel bir takım nedenlere bağlamanın en uygun çözüm yolu olacağını kaydeder¹⁷².

Çağımızın önde gelen fıkıh otoritelerinden biri olarak kabul edilen Muhammed Ebû Zehra, bu hadislerin devlet başkanlığının sahih olması için bir istek olmayıp, sadece efdaliyeti göstermek için olduğunu, kaldı ki, diğer bazı hadislerde başa getirilen yönetici zenci bile olsa, Allah'ın Kitabı'nı uyguladığı müddetçe ona itaatın emredildiğini, bu tür hadislerin; "hilâfet benden sonra otuz yıldır" hadisi gibi gaipten bir haber verme olarak da değerlendirilebileceğini belirtmektedir¹⁷³.

¹⁶⁹ İbn Haldun, age., c.I, ss.486-487.

¹⁷⁰ er-Rayyis, age., s.275; Zuhayli, age., c.VI, s.699.

¹⁷¹ Bk. Dip not, 165.

¹⁷² Hamidullah, Muhammed, *İslam'ın Hukuk İlmüne Yardımları*, (Makaleler Külliyyatı), (Derleyen: Salih Tuğ), İstanbul, 1382/1962, ss.141-144.

¹⁷³ Ebu Zehra, age., ss.113-114.

Bu konuyla ilgili olarak Mevdûdî (v.1979), "Allah, *çinizden iman eden, din ve işlerini düzgün yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek...*"¹⁷⁴ âyetinin hükmüne göre, bütün müslümanların tek tek eşit şekilde ve aynı imkanlarla halife olma hakkına sahip olduklarını, herhangi bir ferdin veya zümrenin müminlerin elinden bu hakkı almaya yetkisi olmadığı gibi, hususi olarak hilâfetin yalnızca kendilerine ait bulunduğunu iddia etmelerine de imkan bulunmadığını, bu gibi açık prensiplerin, İslâm'ın hilâfet müessesini diğer hakimiyet şekillerinden ayırdığını ifade etmektedir¹⁷⁵.

Buraya kadar zikrettiğimiz hususlardan da anlaşıldığı gibi, Fakihler devlet başkanının Kureyş'ten olmasının gerekip gerekmediği hususlarında farklı görüşler ortaya koymuşlar ve görüşlerini teyit etmek için de deliller getirmişlerdir. Ancak çağdaş İslâmi yönetim için böyle bir problemin varlığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü şu anda İslâm'ın ön gördüğü şekilde bütün İslâm toprakları ne tek bir devlettir, ne de müslümanlar tek bir devlet başkanının etrafında birleşmiştir. Diğer taraftan bu mümkün olsa bile acaba günümüzde gerçekten Kureyş'e mensup olduğu sağlam kaynak ve sahih delillerle ortaya konulabilecek ve devlet başkanında aranan şartlara haiz kaç kişi bulunmaktadır? Bizim bu konuyu ele almamızın nedeni, devlet başkanında böyle bir şartı arayanların da olduğunu belirtmek ve konuya farklı yönlerden bir bakış açısı sunmaktır.

Ayrıca İslâm, Allah katındaki üstünlüğün takvada olduğunu bildirmekte, fert ve toplum hayatında İslâm'ın hükümlerinin uygulanması görevini de bütün müslümanlara yüklemektedir. Biz, devlet başkanlığı makamına layık olduktan ve kendisinde aranan şartlar bulunduktan sonra hangi nesepten olursa olsun, o kişinin devlet başkanı olabileceği kanaatini taşıyoruz.

Fıkıh âlimleri yukarıda sayılan şartların yanı sıra devlet başkanında şu sıfatların da bulunması gerektiğini belirtirler¹⁷⁶. Bunlar şunlardır:

Devlet başkanı "**necde**" sıfatına haiz olmalıdır. Necde, devlet başkanında yiğitlik, kahramanlık, yüksek karakter ve imdada koşma gibi özelliklerin bulunması demektir. Devlet başkanı bu sıfatla mücehhez olursa onun sancak ve bayrağı göklere, güç ve kuvveti ülke sınırlarına ulaşır. Azametinden dolayı, onun ülkesinde eşkıya (baği)ya yer olmaz. Bu sıfat sayesinde o, gayrimüslimleri susturur, fitne ocaklarını söndürür ve bü-

¹⁷⁴ en-Nur, 24/55.

¹⁷⁵ Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, s.34; Udeh, Abdulkadir, *el-İslâm ve evdaune's-siyasiyye*, Kâhire-1951, ss.112-117.

¹⁷⁶ Avaiciyyi, age., s.408; Hatemi, age., s.100.

tün sıkıntıları yayılmadan ortadan kaldırır¹⁷⁷. Devlet başkanının vatanın korunması, düşmanlara karşı cihat edilmesi, hadlerin uygulanması, mazlumun hakkının alınarak adaletin gerçekleştirilmesi ve İslâm'ın hükümlerinin uygulanabilmesi için cesaret, kahramanlık ve gayretlilik gibi ayırt edici özelliklere de sahip olması gerekmektedir¹⁷⁸.

Devlet başkanı "**Kifayet (Yeterlilik)**" sıfatına haiz olmalıdır. Kifayet, devlet başkanının, görevinin gerektirdiği işleri başarıyla yürütebilecek güç ve kabiliyette olması demektir. Devlet başkanı zor ve çetin işlerde gerçek yararın ne ve nerede olduğunu bulabilmelidir. Bunun için devlet başkanının İslâm'ın hükümlerini uygulayabilecek, suçluları cezalandırabilecek, haklılara haklarını verebilecek, halkın sevk ve idaresini anlamaya yarayan fikir ve bilgiye sahip olacak, insanlara her bakımdan önderlik edebilecek, siyâsî ve idârî yükümlülüklerinin altından kalkabilecek bir düzeyde olması gereklidir¹⁷⁹. Böyle olunca devlet başkanı dini korur, cihat yapar, İslâmî hükümleri uygular ve kamu yararını gözetir. Aksi takdirde bunların hiç birinin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Devlet başkanı "**Tefekkür ve Tedebbür (İyice Düşünmek)**" sahibi olmalıdır. Bunun şartı da, ince kavrayış ve zekâdır. Halife Mansur diğerlerinden bu sıfatla ayrılmaktadır. Zira o birçok kimseyi ileri derecedeki akli ve zekâsı sayesinde hayrete düşürmüştür. Bu tabii bir sıfat olup Allah'ın bir lütuf ve hediyesidir¹⁸⁰.

Devlet başkanı "**siyasi meselelerde savaş ve idari hususlarda basiret (keskin görüşlülük)**" sahibi olmalıdır. Maverdi bunu, "halkın idaresi ve maslahatların güzel bir şekilde düzenlenmesi sonucunu verecek keskin bir görüş" diye ifade etmiştir¹⁸¹. Devlet başkanının, insanların işleri, ülkenin durumu, yönetim ve politik ihtiyaçları ile ilgili yeterli bilgi ve tecrübeye sahip bulunması da gerekir. Maverdi ile birlikte diğer ilim adamları da bu konuda aynı ifadeleri kullanmaktadırlar¹⁸².

Devlet başkanı "**vera**" sahibi olmalıdır. Vera', takva sahibi demek olup, sıfatların en yükseğidir. En çok üzerinde durulması ve değer verilmesi gereken sıfat budur. Bu, başkasından ödünç alınamayan ve başkasından elde edilemeyen bir sıfattır. Takva sahibi olan devlet başkanının dini sağlam, akli berrak ve gönlü cömerttir. Takva bütün servetin başı ve her türlü iyiliğin ve güzelliğin kaynağıdır. Devlet başkanının temel vasfı

¹⁷⁷ Laoust H., age., ss.248-251.

¹⁷⁸ Zuhayli, age., c.VI, s.695.

¹⁷⁹ Maverdi, age., s.32; Ebu Ya'la, age., s.20; İbn Nüceym, age., s.211; İbn Abidin, age., c.I, s.384-385.

¹⁸⁰ el-Meheran, age., c.I, s.62.

¹⁸¹ Maverdi, age., s.32; Zuhayli, age., c.VI, s.694; el-Meheran, age., c.I, s.62.

¹⁸² el-İci, age., c.VIII, s.349; İbn Haldun, age., c.I, ss.486-487; Zuhayli, age., c.VI, s.695.

budur. Bu vasfı arızalı olan başkanın, tutunulacak bir yanı kalmamış demektir¹⁸³.

Devlet başkanında aranan şartları saydıktan sonra şimdi devlet başkanının görevleri üzerinde duracağız.

D. DEVLET BAŞKANININ GÖREV VE SORUMLULUKLARI

İslâm'ın ilk hedeflerinden biri de, müminlerin kalbinde imandan kaynaklanan geniş bir sorumluluk duygusunu uyandırmaktır. Çünkü bu duygu olmadan İslâm'ın hayata geçirilme imkânı bulunmamaktadır. Devlet başkanının sorumluluğu, diğer bütün müslümanlardan önce gelmektedir. O'da diğer insanlar gibi her şeyden önce Allah'a karşı sorumludur. Bu sorumluluk duygusu ve Ahiret düşüncesi yapılacak her hareketin bütün ayrıntılarıyla gözden geçirilmesini sağlar. Bu sebeple İslâm'da kendisini lâyüs'el gören ve en yüksek otorite kabul eden bir devlet başkanı gösterilemez. Bununla birlikte İslâm, devlet başkanına bazı görev ve sorumluluklar da yüklemiştir.

Fıkıh âlimleri, devlet başkanının görev ve sorumluluklarını içeren bazı hususları maddeler halinde sıralamışlarsa da¹⁸⁴, biz devlet başkanının görevlerini dinî ve siyâsî görevler olmak üzere iki başlık halinde inceleyeceğiz.

1. Dini Görevleri

Devlet başkanının dini görevlerini beş başlık halinde ve kısaca ele alacağız:

a. Dini ve dinin hükümlerini korumak,

Devlet başkanı, dini ve dinin hükümlerini korumak mecburiyetindedir. Ayrıca bağımsız hâkim ve mahkemelerce kendilerine hadd cezası verilenlere bu cezayı olduğu gibi uygular. Devlet içinde dinin bazı hükümlerine karşı çıkan ve muhalefet edenler olursa, onları İslâm'ın öngördüğü şekilde cezalandırır.

Maverdi (v.450/1058), "Devlet başkanının görevi, dini kabul edilmiş esaslara uygun ve selef-i salihinin üzerinde icmâ' ettiği şekilde korumaktır. Dinin hükmünden olmayan bir şeyi ihdas eden bir bit'atçının ortaya çıkması veya birinin dinin bazı hükümlerinden şüphe ederek ondan sapması durumlarında, devlet başkanı bu kişilere karşı o konudaki dini delili açıklar, doğruyu beyan eder ve onu yerine getirmekle yükümlü

¹⁸³ el-Meheran, age., c.I, s.62; Korkmaz, Fahreddin, *Gazali'de Devlet*, Ankara-1995, s.115.

¹⁸⁴ Maverdi, age., s.51; Ebu Ya'la, age., s.11; ed-Dehlevi, Şah Veliyyullah b. Abdurrahim (v.1176/1762), *Hucetü'llâhi'l-bâliga*, I-II, Beyrut, (t.y), c.II, s.32; Zuhayli, age., c.VI, s.699;.

olduğu hak ve hudut noktasından sorumlu tutup mecbur eder. Böylelikle din, meydana gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı korunmuş olur ve müslümanların da bazı bidatçiler sebebiyle yanlışlığa düşmesi önlenmiş olur”, demektedir ¹⁸⁵.

b. Düşmanlara karşı cihat etmek,

İslâm devleti içinde yaşayıp da, önceden müslüman olduğu halde, sonradan irtidat ederek İslâm'dan çıkan kişileri devlet başkanı İslâm'a davet eder. Bunu kabul etmemeleri halinde dine karşı çıkanlarla İslâm'a dönünceye yahut zimmet akdini kabul edip İslâm'ın himayesine girinceye kadar savaşır. Devlet başkanı, İslâm'ı bütün dinlerden üstün kılmak hususunda Yüce Allah'ın hakkını yerine getirmekle sorumludur.

c. Fey', ganimet ve sadakaların (zekatların) toplanması¹⁸⁶,

Fey' ve ganimetlerden maksat, müslümanların gerek savaş sonucu ve gerekse başka yollarla müşriklerden elde ettikleri mallardır. Sadakalardan maksat ise, zekât gibi nass veya içtihat gereğince zengin Müslümanlardan alınan mallardır. Devlet hazinesinin boşalması ve devletin de ordu hazırlamak ve benzeri kamu maslahatlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyması halinde zenginlerden alınan mallar sadaka olarak isimlendirilir.

d. Ezan, Cuma, cemaat ve bayram namazlarının kılınmasını, oruç ve hac gibi dini vecibelerinin yerine getirilmesini sağlamak.

Devlet başkanı, namaz kıldırmak için imam, ezan okuması için de müezzin tayin eder. Müslümanların topluca ibadet ettikleri yerler olan mescitlerin yapılmasını sağlar ve onları korur, gözetir. Kendisi hazır olduğu takdirde cemaatla kılınan namazlarda insanlara imamlık yapar. Ramazan ayının başlaması ve sona ermesi itibariyle bu ayda tutulan orucun başlayış ve bitiş tarihlerinin sağlıklı bir şekilde tespitini yaptırır. Oruca başlama ve Ramazan Bayramı konusunda çıkabilecek ihtilâflara meydan vermemek için her türlü tedbiri alır. Ramazan ayında kabul edilebilir bir özürü olmaksızın açıktan açığa iftar edenleri cezalandırır. Ayrıca devlet başkanı hacc görevindeki zorluk ve meşakkati göz önünde bulundurarak, müslümanların kolayca hacc vazifelerini eda etmeleri için yöneticiler tayin eder ve onların geceli gündüzlü çalışmalarını sağlar. Hacıların emniyetli bir şekilde yolculuk yapmaları için tedbir alınması, Mekke ve Medine'ye geldiklerinde konaklayacakları evlerin ve ayrıca her türlü ihtiyaçlarını görebilecekleri yerlerin temin edilmesi devlet başkanı-

¹⁸⁵ Maverdi, age., s. 51; Zuhayli, age., c.VI, s.699.

¹⁸⁶ Fey' ve ganimet ile sadaka malaları arasında bulunan farklar için bkz. Maverdi, age., s.52.

nın dini görevlerindedir. Devlet başkanı bu hizmetleri tayin ettiği görevliler vasıtasıyla gördürür ve kendisi de bizzat hac işlerine nezaret eder¹⁸⁷.

2. Siyasi Görevleri

Hz. Peygamber ve kısmen de Dört Halife döneminde, devlet başkanının yürütme ve yargı yetkilerini bir arada elinde bulundurması sebebiyle, **siyasi görevler** hem yürütme, hem de yargıyı içine almaktaydı. Ancak son zamanlarda devlet başkanları, kendileri adına eyaletleri yönetmek üzere valiler, yargı faaliyetinde bulunmak üzere de müstakil hâkimler tayin etmeye başladılar. Maverdi, devlet başkanının siyasi görevlerini altı başlık halinde zikreder ¹⁸⁸. Bunlar:

a. Devletin güvenliğini ve kamu düzenini korumak,

Vatanın ve devletçe kutsal sayılan şeylerin korunması ve gerektiğinde her türlü tehlikeyi bile göze alarak bunların savunulması devlet başkanının görevlerindedir. Böylelikle insanların günlük hayatlarında maiyetlerini temin etmeleri için kendilerine rahat bir çalışma ortamı hazırlanır. Can ve mal güvenliği sağlanır. Kişilere devletin her yerinde ve her türlü şartlarda dolaşma ve çalışma imkânı verilir. Devlet başkanı bu vazifeyi günümüzde, tayin ettiği "güvenlik kuvvetleri" vasıtasıyla yerine getirmektedir.

b. Düşmanlara karşı devletin savunulması,

Devlet başkanı, bulundurduğu her türlü silah, araç, gereç ve savunma gücüyle devletin sınırlarının güvenlik altında tutulmasını sağlar. Bu şekilde, düşmanların ani baskın yapmasının ve vatan topraklarında yer alan ve kutsiyet ifade eden değerlerin düşman tarafından çiğnenmesinin yahut bir müslümanın veya İslâm ülkesinde bulunan bir gayrimüslimin kanının dökülmesinin önüne geçilmesi sağlanmış olur. Devlet başkanı, İslâm devletine karşı savaş açan diğer devletlere karşı, her halükarda kullanabileceği güç (ordu) temin etmek ve gerektiğinde bu gücü kullanmak durumundadır. Bu konuda Hz. Peygamber ve Dört Halife döneminde sayısız örnekler bulunmaktadır.

c. Amme (kamu) işlerini bizzat kontrol etmek,

Devlet başkanının bizzat devletin işlerini kontrol etmesi, bu işleri gören memurların durumlarını ve çalışma şekillerini yakından takip etmesi gerekir. Böylelikle ümmetin idaresini ve dinin korunmasını sağlamış olur. Devlet başkanı mecbur kalmadıkça bu işleri başkasına havale etmemeli, kendi zevkini tatmin etmek ve ibadet ile uğraşmak maksadıyla devlet işlerinden uzak kalmamalıdır. Çünkü kendisine güvenerek devlet

¹⁸⁷ Maverdi, age., ss.51-52, Zuhayli, age., c.VI, s.699.

¹⁸⁸ Maverdi, age., s.51; Zuhayli, age., c.VI, s.700.

işlerini teslim ettiği kimse hainlik edebilir ve öğüt vermesi beklenen kişi aldatılabilir.

d. İnsanlar arasında adaleti uygulamak,

Devlet başkanı, bir davaya taraf olan hasımlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya, zalim zulmüne son verip başkasına haksızlık etmemesini garanti altına alıncaya ve mazlumun zayıflığı söz konusu olmayıp onun gözyaşını dindirinceye kadar taraflar arasında hüküm vermek ve adaleti tesis etmek zorundadır. Ayrıca devlet başkanının, Yüce Allah'ın haramlarının çiğnenmekten korunması ve kulların haklarının korunup ortadan kaldırılmaması için hak eden kişilere gerekli hadd cezalarını uygulaması gerekir.

e. Malın idare edilmesi,

Devlet başkanı, devlet gelirlerinin en iyi şekilde ve gerekli yerlere harcanması konusunda hassasiyet gösterir. Devlet hizmetlerinde görevlendirdiği kişiler için onların kimseye muhtaç olmayacak şekilde geçinebilmelerini sağlamak maksadıyla maaşlarını tespit eder. Devlet başkanı bu konuda herhangi bir israf veya cimrilik göstermemeli, memurların maaşları ve devletçe yapılması gereken diğer ödemeler konusunda herhangi bir erteleme veya öne alma söz konusu olmamalıdır.

f. Görevlilerin tayini ve atanması,

Devlet başkanı, devletin resmi hizmetlerinin görülmesi ve devlete ait malların korunması konusunda, güvenilir, ehliyet ve liyakat sahibi, samimiyetle görev yapacak ve hainlik yapmayacak kimseleri işin başına getirmelidir. Böylelikle işler ehliyet ve liyakat sahibi kimseler ile sağlam bir disiplin altına alınır, mallar da güvenilir kimseler vasıtasıyla korunmuş olur.

Buna rağmen, beklenmedik bir durum ortaya çıkacak olursa, devlet başkanı ümmetin saadet ve selametini gerçekleştirmek maksadıyla gerekli tedbirleri alır. Bunu yaparken de Kur'an, Sünnet veya uygulamada varit olmuş açık bir nassa muhalefet etmemelidir. Ayrıca alınan tedbirler, Şeriatın ruhuna ve genel maksatlarına -fıkıh usulü âlimlerinin açıkladıklarına uygun olarak- uyum göstermelidir. Bu ise beş genel esasın, yani dinin, canın, aklın, neslin ve malın ve buna bağlı diğer hususların korunmasıyla gerçekleşir¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Gazzali, Ebü Hamid Muhammed (v.505/1111), *el-Mustasfa min ilmi'l-usûl*, Mısır-1322, c.I, s.140; el-Amidi, Ebu'l-Hasan Seyfüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebü Ali b. Muhammed (v.631/1233), *el-İhkâm fi usuli'l-ahkâm*, I-IV, Kâhire-1332, c.III, s.48; Zuhayli, age., c.VI, s.701.

E. DEVLET BAŞKANLIĞI GÖREVİNİN SONA ERMESİ

Devlet başkanlığı görevi; ölüm, istifa ve durumunun değişmesi olmak üzere üç husustan birisi ile sona erer¹⁹⁰.

1. Ölüm:

Devlet başkanının ölmesiyle, görevi kendiliğinden sona ermiş olur ve bundan tabii bir şey olamaz. Çünkü bununla velâyet ortadan kalkar. Diğer taraftan, onun devlet başkanlığı süresi hayatta kaldığı süre ile kayıtlıdır. Herhangi bir kimseye bu velâyet hakkını miras bırakmak yetkisi yoktur. Bu konuda görev başına getirme hakkı, seçme ehliyetine sahip kimselere aittir. Devlet başkanlığı akdinin böyle bir şartı ihtiva etmesi halinde, devlet başkanlığının belli bir zaman ile sınırlandırılması İslâm düzeninin ruhu ile hiç bir şekilde aykırılık arz etmemektedir¹⁹¹.

2. Devlet Başkanının Kendi Kendini Azletmesi

Bu, devlet başkanına ait şahsi bir hak olup kendi iradesiyle bu makamdan ayrılmak isteyen kişi, kalması hususunda zorlanmaz. Maverdi bu konuda, “devlet başkanı kendi kendisini azledecek olursa, bu görev veliahdına intikal eder. Onun kendi kendisini azletmesi ölümü gibi olur. Yani bu durumda iş, hal ve akd ehlinin seçimine bağlı kalır. Çünkü onun velâyeti, ümmetten kaynaklanır. Devlet başkanlığı onun asli bir hakkı değildir”¹⁹², demektedir.

3. Durumunun Değişmesi Dolayısıyla Azledilmesi

Devlet başkanının azlini gerektirecek şekilde durumunun değişmesi; adaletin zedelenmesi ve bedeninde kusurun meydana gelmesi olmak üzere iki şekilde olur.

Adaletin zedelenmesinden maksat, devlet başkanının fâsık olmasıdır. Bu da haram olan şeyleri işlemek, münkerleri yapmaya kalkışmak, hevâ ve arzularının esiri olmakla gerçekleşir.

Bedendeki eksik ise yukarıda belirttiğimiz üzere, “*aklın gitmesi, gözün görmemesi, sağırlık ve dilsizlik gibi duylardaki eksiklik; iki elin yahut iki ayağın gitmesi gibi azalardaki eksiklik; tasarruf eksikliği*” gibi hususlar olmak üzere üç kısımdır¹⁹³.

Tasarruf eksikliği, ya devlet başkanın yardımcılarında birisinin devlet başkanına karşı açıktan isyan etmemekle birlikte ilmi siyaset ile devlet işlerinin idare ve yönetimini kendi eline geçirmesi ve dinin hü-

¹⁹⁰ Maverdi, age., s.53; Zuhayli, age., c.VI, s.702.

¹⁹¹ Zuhayli, age., c.VI, s.702.

¹⁹² Maverdi, age., s.53.

¹⁹³ Zuhayli, age., c.VI, s.702.

kümlerine, adalete uygun olarak hareket etmemesiyle olur. Ya da devlet başkanının güçlü bir düşmanın eline esir düşmesi ve ondan kurtulmamasıyla gerçekleşir¹⁹⁴.

İslâm'da müslüman halk tarafından görevden uzaklaştırma (azletme) ilkesinin kabul edilmesi, devlet başkanının yetkisinin halktan aldığı açık bir delilidir. Ortaçağ Avrupası krallarının ileri sürdükleri gibi, tanrıdan alınmış bir yetki ile o saltanatta hak sahibi olduğu iddiasında bulunamaz. Nitekim devlet başkanı hatadan korunmuş (masum) da değildir. Teşri (kanun koyma) hakkı da yoktur. Onun bütün yetkileri dinin hükümlerini uygulamak ve din çerçevesinde içtihadta bulunmaktan ibarettir. Bugün dünyadaki Katolik Kilisesi başkanı olan Papa'nın Hıristiyanlar üzerinde olduğu gibi devlet başkanının ruhani bir otoritesi yoktur. O bakımdan herhangi bir şeyi helâl ya da haram kılamaz, günah başıslayamaz, günahkâr bir kimseyi de afaroz edemez.

SONUÇ

İslâm tarihini incelediğimizde, İslâm devlet başkanına ve onun temsil ettiği makama emirlik, meliklik ve halifelik gibi değişik unvanlar verildiğini, İslâm Hukuku'nda devlet başkanlığının, aynı anlamda kullanılan ve bir görevin adı olan "*imamet-i uzma*", "*halifelik*" ve "*mü'minlerin emirliği*" (emiru'l-müminin) tabirleriyle ifade edildiğini görüyoruz.

Kaynakların tetkikinden Devlet başkanına verilen unvanlardan en çok kullanılanın hilâfet olduğu, zira hilâfetin, terim olarak İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade ettiği, bu kelimenin, devlet başkanını ifade etmesi için kullanılmaya Hz. Peygamber'in vefatından sonra başladığı ve ilk olarak bu unvanla isimlendirilen Hz. Ebu Bekir'in olduğu, Devlet başkanlığı müessesesi için kullanılan ikinci unvanın da emiru'l-müminin olduğu, emiru'l-müminin sıfatıyla anılan ilk halifenin Hz. Ömer olduğu konusunda tarihçiler arasında ittifak bulunduğu, Devlet başkanlığı için kullanılan tabirlerden bir diğerinin de imamet olduğu, Devlet başkanına, Hz. Peygamber'in vekili olarak onun adına toplumu yönettiği için "**halife**", önder ve lider olması sebebiyle de "**imam**" denildiği, ortaya çıkmaktadır.

İslam tarihinde her ne kadar devlet başkanları halife ve benzeri unvanlarla anılmışsa da, bu unvanların zamanla değişebileceği ve devlet başkanlığı makamının farklı şekilde ifade edilebileceğini düşünüyoruz. Zira bugün yer yüzünde yüzlerce devlet bulunmakta ve her devletin başındaki devlet başkanı birbirindene farklı unvanlarla anılmaktadır.

¹⁹⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. devlet başkanında aranan şartlardan *Bedeni Yeterlilik* maddesi.

Devletin kurulması aklın bir gereği, vakıanın bir zorunluluğu, olayların tabiatının öngördüğü bir gerçek olmakla birlikte, Devletin başında, bir başkanın bulunup bulunmayacağı, şayet bulunacaksa bunun dinen hükmünün ne olduğu hususu, İslâm hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur.

Her ne kadar İslam hukukçuları arasında devlet başkanının tayininin farz, vacip veya devlet başkanı tayin etmeye gerek olmadığı şeklinde görüşler ortaya konmuş ve her görüş sahibi görüşünü teyit etmek için delil getirmişse de, bütün hukukçuların sonuçta bileştikleri bir nokta vardır ki, o da mutlaka devletin başında bir başkanın bulunması gerektiğidir. Biz de bu kanaatini taşıyoruz.

Diğer yönden İslam Hukukçuları devlet başkanı olacak şahısta hangi şartların bulunması gerektiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda inceleyebildiğimiz kaynaklarda devlet başkanında; Müslüman olması, erkek olması, akıllı olması, bülüğ (ergenlik), hür olması, adil olması, bedeni yeterlilik (duyu organlarının ve azalarının sağlam ve sıhhatli olması), Kureyş soyundan olması, gibi şartların bulunması gerektiği hususu yer almaktadır. Ayrıca bu sayılan şartların yanı sıra devlet başkanının; Necde (yiğitlik, kahramanlık), “Kifayet (Yeterlilik), Tefekkür ve Tedebbür (İyice Düşünmek), siyasi meselelerde savaş ve idari hususlarda basiret (keskin görüşlülük), vera’ (takva) sahibi olması gerektiğini belirten hukukçular da bulunmaktadır.

Devlet başkanı olacak şahısta mutlaka bazı şartların aranması gerektiği kanaatini taşımakla birlikte, İslam hukukçularının devlet başkanında bulunması gerektiği şeklinde yukarıda ortaya koydukları bazı şartların, devletin yapısı ve toplumların ihtiyaçları göz önüne alınarak zamanla değişebileceğini, dolayısıyla bu konuda kesin bir sınır koymanın doğru olmayacağını düşünüyoruz.

Yine inceleyebildiğimiz kaynaklarda; Devlet başkanının; dinin ve dinin hükümlerinin korunması, düşmanlara karşı cihat edilmesi, ganimet ve sadakaların (zekatların) toplanması, ezan, Cuma, cemaat ve bayram namazlarının kılınmasını, oruç ve hac gibi dini vecibelerinin yerine getirilmesini sağlamak gibi dinî görevleri; Devletin güvenliğinin ve kamu düzeninin korunması, düşmanlara karşı devletin savunulması, Amme (kamu) işlerinin bizzat kontrol edilmesi, insanlar arasında adaletin uygulanması, devlet malının idare edilmesi, görevlilerin tayini ve atanması gibi de siyâsî görev ve sorumlulukları bulunduğu hususları yer almaktadır.

Devlet başkanı, Devleti en üst derecede temsil eden bir kişi olarak, bizzat kendisinin bu görev ve sorumlulukları ifa etmesi asıl olmakla birlikte, günümüzde ortaya konulan uygulamalarda da görüldüğü gibi,

devlet başkanının bu görev ve sorumluluklarını tayin ettiği devletin yetkili organları ve kurumları eliyle yürütmesi hizmetlerin yerinde ve zamanında yerine getirilmesi bakımından daha uygundur ve kanaatimizce doğru olanı da budur.

Kaynaklarda Devlet başkanlığı görevinin; ölüm, istifa ve durumunun değişmesi olmak üzere üç husustan birisi ile sona ereceği belirtilmekte ise de; yine günümüzde devlet başkanlarının nasıl seçileceği veya atanacağı, hizmetlerini nasıl ve hangi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yürüteceği, hangi durumlarda görevinin sona ereceği hususları her Devletin Kanun, Tüzük ve Yönetmelik gibi ilgili mevzuat hükümleriyle belirlenmiştir. Her Devlet, kendi yürürlükte olan mevzuat hükümlerine göre bunu yerine getirir ve uygulamaya koyar.

Bu makale ile, İslam Hukuku açısından Devlet Başkanlığı Müessesesi'nin konumunun sınırlı da olsa belirlenmesini ve bu konuda daha geniş çalışma yapmak isteyen araştırmacılarımız ve ilim adamlarımız için bir ön çalışma yapmayı amaçladık. Bu makalenin ilim dünyasına az da bir katkı sağlayacağını ve bu konuda araştırma yapmak isteyenlere küçük bir katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.